

Gendergelijkheid in de publieke ruimte

FOD Binnenlandse Zaken - SPF Intérieur

Algemene Directie Veiligheid & Preventie - Direction générale Sécurité & Prévention

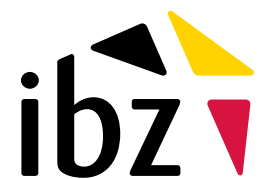
Waterloolaan 76 Boulevard de Waterloo

1000 BRUSSEL - BRUXELLES

www.besafe.be

Uitgever: Pierre Thomas, Directie Lokale Integrale Veiligheid, FOD Binnenlandse Zaken

Redactie: Rabbeha Hadri

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
1.1. Waarom deze gids?	5
1.2. Objectief van deze gids?	6
2. Gender mainstreaming	7
2.1. De wet gender mainstreaming	7
2.2. Definitie gender mainstreaming	8
2.3. Wat zijn de voordelen van gender mainstreaming?	8
3. Circulatie	9
3.1. Vrouwelijk mobiliteitspatroon	9
3.2. Gender mainstreaming in de mobiliteitssector	9
3.2.1. <i>Argumenten voor integratie genderspect in vervoer</i>	9
3.2.2. <i>Naar gender uitgesplitste statistieken en opstelling van genderindicatoren</i>	10
3.2.3. <i>Goede praktijken</i>	10
3.3. Hoe de mobiliteit van vrouwen verbeteren in de publieke ruimte?	10
3.3.1. <i>Een compacte en veilige stad</i>	10
3.3.2. <i>Wel of geen gesegregeerd vervoer voor vrouwen?</i>	11
3.3.3. <i>Te voet en met de fiets</i>	12
3.3.4. <i>Met het openbaar vervoer</i>	13
3.3.5. <i>Goede praktijken</i>	15
4. Gender en urbanisme	18
4.1. Gender en urbanisme - wat is de impact?	18
4.2. Criteria voor genderplanning	19
4.3. Vrouwelijke straatnamen	20
4.4. Residentiële wijken	20
4.5. Administratieve wijken	21
4.6. Handelswijken	22
4.7. Groene ruimte	23
4.8. Rommelwaterpark	25
4.9. Goede praktijken	25
5. Seksuele straatintimidatie	28
5.1. Wat is seksuele straatintimidatie?	28
5.2. Omvang seksuele straatintimidatie	29
5.3. Belgische wet tegen seksisme in de publieke ruimte	29
5.4. Seksuele intimidatie gaat over uitdragen van macht	30
5.5. Culturalisering van seksuele intimidatie	31
5.6. Online seksuele intimidatie	31
5.7. Wat kan een stad of gemeente doen om seksuele straatintimidatie aan te pakken?	34

5.7.1. Een beleid van gender mainstreaming voeren bij de lokale politie	34
5.7.2. Stedelijke overheden doen er goed aan om de straten zo veilig mogelijk te maken voor iedereen.	34
5.7.3. Inzetten op een nauwe samenwerking tussen politie en parket	36
5.7.4. Inzetten als stad op preventie	36
5.8. Goede praktijken	37
6. Participatie	39
6.1. Een gedragen lokaal gelijke kansenbeleid	39
6.2. Verkenningwandeling als vorm van participatieve democratie	39
6.3. Verkenningwandeling als tool	40
6.4. Hoe een verkenningwandeling organiseren?	41
6.5. Actie pistes voor de bevordering van burgerparticipatie	42
6.6. Goede praktijken	43
7. Conclusie	45
8. BIJLAGEN: Voorbeelden vragenlijsten voor een verkenningwandeling	46

Inleiding

1.1. Waarom deze gids?

Uit de cijfers van de recente *Veiligheidsmonitor*¹ blijkt dat vrouwen zich in de openbare ruimte opvallend veel minder veilig voelen dan mannen. Opmerkelijk veel vrouwen geven in de veiligheidsmonitor aan dat ze bepaalde plaatsen in de stad of gemeente mijden, dat ze bij duisternis vermijden om weg te gaan en drukke evenementen vermijden en dat ze de deur niet opendoen voor onbekenden.

Onderzoek² toont aan dat het gebruik van de publieke ruimte wordt bepaald door seksuele codes of gender-normen. Zo verplaatsen vrouwen en mannen zich anders in de stad. Vrouwen volgen andere trajecten en ook hun motivatie voor verplaatsing verschilt significant van die van mannen. Vrouwen worden in de publieke ruimte geconfronteerd met andere moeilijkheden dan mannen. Het veiligheidsvraagstuk in de publieke ruimte stelt zich bij vrouwen ook op een andere manier dan bij mannen. Dit omdat ook vandaag de publieke ruimte nog wordt gedomineerd door mannen.

Deze ongelijke toegang en gebruik van de publieke ruimte versterkt niet alleen het onveiligheidsgevoel van vrouwen maar stelt ook een beperking in hun bewegingsvrijheid en mobiliteit in hun stad, gemeente of wijk. Dit heeft vaak negatieve gevolgen voor de zelfontwikkeling van vrouwen.

Integratie van de genderdimensie in de besluitvorming over de constructie, planificatie en organisatie van de stad of gemeente kan ertoe bijdragen dat een stad of gemeente aantrekkelijk, egalitair en toegankelijk wordt voor iedereen. Het gaat om het ontwikkelen van een geïntegreerde benadering van gelijkheid tussen man en vrouw en een strategie die transversaal is voor de gehele stad of gemeente.

1.2. Objectief van deze gids?

Deze gids vertrekt vanuit een preventiebeleid dat er naar streeft het onveiligheidsgevoel bij vrouwen in de publieke ruimte te verlagen.

De gids wil een inspiratie zijn voor stedelijke en gemeentelijke overheden om de genderdimensie te integreren in stedelijke, gemeentelijke en wijk ontwikkelingsplannen. Het doel is tot meer gendergelijkheid te komen in de toegang en het gebruik van de publieke ruimte.

De gids vertrekt hierbij vanuit de volgende vragen:

- Hoe manifesteert gender zich in de publieke ruimte?
- Hoe verplaatsen vrouwen en mannen zich in de stad/gemeente/wijk?
- Worden vrouwen en mannen betrokken bij de besluitvorming over stad, gemeente of wijkontwikkeling?
- Wordt er bij de constructie, planificatie en organisatie van de stad, gemeente of wijk rekening gehouden met vrouwen en mannen?
- Genieten vrouwen en mannen op een gelijke manier van de infrastructuur en publieke diensten?

De gids behandelt bij deze vragen de volgende vijf thema's:

- **Gender mainstreaming**
- **Circulatie**
- **Urbanisatie**
- **Seksuele intimidatie op straat**
- **Participatie**

Gender mainstreaming

2.1. De wet gender mainstreaming

Gelijkheid tussen mannen en vrouwen wordt in onze maatschappij als algemeen principe erkend. Het is een bijzonder belangrijke verworvenheid. Het zit in de grondwet verankerd.

Het uitroepen en wettelijk vastleggen van de gelijkheid tussen vrouwen en mannen heeft niet tot resultaat dat die gelijkheid is gerealiseerd. Zelfs het wettelijk en praktisch regelen van gelijke kansen impliceert niet dat er gelijkheid ontstaat. Er is op alle punten waarop ongelijkheid bestaat heeft tussen mannen en vrouwen een lange weg te gaan vooraleer gelijkheid en gelijke kansen effectief worden gerealiseerd³.

Met de wet gender mainstreaming aangenomen op 12 januari 2007 heeft ons land het engagement aangegaan om werk te maken van gendergelijkheid binnen de werking van federale departementen en diensten. Federale overheden en diensten zijn dus wettelijk verplicht om bij ontwikkeling van beleid en programma's rekening te houden met verschillen tussen mannen en vrouwen en deze zo nodig bij te sturen om tot gendergelijkheid te komen. Hiervan dient periodiek verslag te worden uitgebracht in het federaal parlement.

De wet van 12 januari 2007 noemt (onder andere) de volgende stappen en instrumenten die moeten leiden tot de integratie van de genderdimensie in het federale beleid⁴:

- Opsplitsen statistieken naar sekse en ontwikkelen genderindicatoren;
- Ex ante evaluatieverslag: gendertest;
- Gendernota bij het ontwerp van de uitgavenbegroting;
- Tussentijds verslag en eindverslag over gevoerd beleid;
- Genderdimensie in managementplannen, beheerscontracten, strategische planning;
- Gelijkheid man en vrouw in aanmerking nemen bij aanbestedingen en toekennen subsidies.

De Algemene Directie Veiligheid en Preventie wil vanuit haar opdracht in het ondersteunen van lokale overheden ertoe bijdragen dat de genderdimensie wordt opgenomen in de strategische preventie- en veiligheidsplannen van steden en gemeenten.

Randacht voor en bevorderen van gendergelijkheid is in België immers ook een gemeentelijke bevoegdheid. In de praktijk is deze meestal ingekapseld in een ruimer gelijke kansenbeleid.

Nochtans verschilt de mate waarin gemeenten zich engageren voor gelijke kansen en meer specifiek voor gendergelijkheid erg: sommige gemeenten duiden expliciet een lokale mandataris (m/v) aan die belast is met gelijke kansen en andere deden dit niet.

Slechts een kleine minderheid van de gemeenten in België ondertekende het [Europees charter voor gelijkheid van vrouwen en mannen op lokaal vlak](#), een initiatief van de Raad der Europese Gemeenten en Regio's (CEMR). Door de ondertekening van dit charter gaan de lokale overheden het expliciete engagement aan om zich in te zetten voor meer gendergelijkheid. Maar het charter is ook een instrument dat steden en gemeenten op een praktische manier ondersteunt om hun genderbeleid uit te werken en fungeert zo als een echt instrument voor gender mainstreaming op lokaal niveau.

In België ondertekenden⁵ tot dusver 13 gemeenten en 1 provincie het Europees charter voor gelijkheid van vrouwen en mannen op lokaal vlak.

2.2. Definitie gender mainstreaming

Gender mainstreaming, of de geïntegreerde aanpak van de genderdimensie, is een strategie die de gelijkheid tussen vrouwen en mannen in de samenleving wil versterken door de genderdimensie een plaats te geven in de inhoud van het overheidsbeleid. Een beleid dat rekening houdt met de genderdimensie is een beleid waarbij, tijdens het opstellen ervan, een vergelijkende analyse werd gemaakt van de situatie van vrouwen en mannen, eventuele ongelijkheden tussen mannen en vrouwen in kaart werden gebracht en getracht werd om deze te beperken of weg te werken. Gender mainstreaming is een transversale aanpak, dit wil zeggen een aanpak die betrekking heeft op alle politieke domeinen (vb.: tewerkstelling, sociale zaken, financiën, gezondheid, mobiliteit, justitie, ...).

Gender mainstreaming is een structurele aanpak die van toepassing is op alle fases van de 'politieke cyclus' (voorbereiding, besluitvorming, toepassing, evaluatie). Gender mainstreaming heeft dus betrekking op alle actoren die betrokken zijn bij de definitie, toepassing en evaluatie van het beleid. Het zou voor elke ambtenaar die een rol speelt in de diverse fases van een politieke cyclus een reflex, een automatisme moeten worden om eerst na te gaan welke andere impact een politieke maatregel zou kunnen hebben op vrouwen en mannen⁶.

2.3. Wat zijn de voordelen van gender mainstreaming?

Systematisch rekening houden met de genderdimensie bij het uitwerken en toepassen van een beleid kadert in het principe van 'goed bestuur' dat inhoudt dat de openbare aangelegenheden zo transparant mogelijk en volledig objectief beheerd worden.

Gender mainstreaming is namelijk grotendeels gebaseerd op de ontwikkeling van de evaluatiecapaciteiten van de overheid, zowel ten opzichte van de situaties waartegen zij wil optreden (analysecapaciteit) als het beleid dat zij wil toepassen (evaluatie ex ante) of heeft toegepast (evaluatie ex post). Door de bevolking niet langer te beschouwen als een homogene groep waarop het beleid op een eenvormige manier wordt toegepast en door beter rekening te houden met de behoeften en verwachtingen van de burgers, draagt gender mainstreaming bij tot een effectiever en efficiënter beleid. Door gender mainstreaming toe te passen, zullen de kwaliteit, de efficiëntie, de coherentie en de transparantie van het overheidsbeleid dus verbeteren⁷.

Stedelijke en gemeentelijke overheden hebben er dus alle belang bij om een beleid van gender mainstreaming te voeren in hun stad of gemeente.

Circulatie

3.1. Vrouwelijk mobiliteitspatroon

Onderzoek⁸ toont aan dat vrouwen en mannen verschillende noden en gedragpatronen hebben in relatie tot vervoer en niet dezelfde toegang hebben tot diensten en infrastructuur.

Verschillen in verplaatsingspatronen tussen mannen en vrouwen zijn toe te schrijven aan verschillende rolpatronen van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt en binnen het gezin. De verschillen zijn gelinkt aan genderpatronen in de thuissituatie en op de arbeidsmarkt, de stedelijke infrastructuur, het socialisatieproces en de opvoeding.

Zo werken vrouwen vaker dichterbij huis, werken meer deeltijds, wandelen meer en zijn de grootste gebruikers van het openbaar vervoer. Een grote groep vrouwen beschikt niet over een rijbewijs terwijl mannen overwegend auto rijden. Vrouwen verplaatsen zich ook meer tijdens de daluren en minder in het donker. Het vrouwelijk mobiliteitspatroon kan worden getypeerd als *trip chaining*, dat is verplaatsing in de vorm van een veelhoek: thuis - kinderopvang - werk - winkel - kinderopvang - thuis. Mannen verplaatsen zich meer lineair, van punt naar punt met grotere afstanden.

Deze verschillen maken dat vrouwen oververtegenwoordigd zijn in sociale groepen met speciale vervoersnoden en met een mobiliteitshandicap. De minder goede toegang tot transport heeft dan ook een negatieve invloed op de professionele ontwikkeling, economische status, vrije tijd en persoonlijk welbevinden van vrouwen.

Omdat er ook minder vrouwen werken in de mobiliteitssector is er een negatieve impact op vrouwen op hoe vervoerssystemen worden begrepen en uitgebouwd.

3.2. Gender mainstreaming in de mobiliteitssector

3.2.1. *Argumenten voor integratie genderspect in vervoer*

Er zijn verschillende soorten argumenten⁹ die pleiten voor integratie van het genderspect in het vervoer:

Rechtvaardigheidsargument

Vrouwen hebben het recht om op een gelijkwaardige manier als mannen deel te nemen aan het openbaar vervoer, zowel als individu als in groep. Het gaat om een fundamenteel liberaal en democratisch principe.

Resource management

Ervaringen van vrouwen verschillen van die van mannen waardoor ze nieuwe perspectieven kunnen toevoegen en nieuwe thema's op de agenda plaatsen.

Het is noodzakelijk om een mobiliteitssysteem uit te tekenen dat de toegang voor vrouwen verbetert om competenties niet verloren te laten gaan (bijv. het niet kunnen aannemen van een bepaalde job door moeilijk toegankelijk vervoer).

Interesse argument

Belangen van vrouwen in rekening brengen omdat zij verschillen van die van mannen.

Noden van vrouwen kunnen verschillen naargelang de etniciteit, sociale klasse, nationaliteit of leeftijd.

3.2.2. Naar gender uitgesplitste statistieken en opstelling van genderindicatoren

Naar gender uitgesplitste statistieken zijn noodzakelijk voor ontwikkeling van gendergelijkheid in de mobiliteit. Het invoeren van genderindicatoren is essentieel voor het in kaart brengen van gendergerelateerde veranderingen. Dit om te komen tot een andere manier van verzameling van vervoersdata voor een beter zicht op bijvoorbeeld het fenomeen van *trip chaining*.

3.2.3. Goede praktijken

Nationaal

- [De Beldam studie](#) (Belgian Daily Mobility) is een nationale enquête over de dagelijkse mobiliteit van de Belgische bevolking.
- De derde editie van [Vrouwen en Mannen in België](#) gepubliceerd door het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (IGVM), biedt een uitgebreid overzicht van de belangrijkste genderindicatoren, ingedeeld in thematische hoofdstukken. Een van de thema's die wordt behandeld is mobiliteit.

Internationaal

- [Civitas](#) is een onderzoek dat data verzamelt gescheiden op basis van gender, leeftijd, beroep enz... De data worden op regelmatige basis verzameld waardoor overheden mobiliteitspatronen en noden van vrouwen beter kunnen inschatten en integreren in het mobiliteitsbeleid.

3.3. Hoe de mobiliteit van vrouwen verbeteren in de publieke ruimte?

3.3.1. Een compacte en veilige stad

Korte reisafstanden in een compacte stad¹⁰ garanderen opportuniteiten voor participatie van mensen in verschillende omstandigheden en van alle sociale groepen aan het gemeenschappelijk sociaal leven. Gelijke toegang tot mobiliteit wordt bereikt door ervoor te zorgen dat te voet, met de fiets en het openbaar vervoer gemakkelijk de omliggende gebieden worden bereikt. Een efficiënt netwerk van openbaar vervoer, veilige en gebruiksvriendelijke voet- en fietspaden dragen hiertoe bij.

Gendercriteria voor een meer toegankelijke mobiliteit¹¹

Gepaste aan elkaar gelinkte mogelijkheden van vervoer, korte reisafstanden en aanvaardbare toegankelijke reistijden naar gevarieerde infrastructuur faciliteiten als scholen, ziekenhuizen, kinderopvang, commerciële centra, sport en recreatie domeinen en werkplaatsen.

Goede en veilige toegang tot het netwerk van openbaar vervoer dat tegemoet komt aan de behoeften van de gebruikers in functie van routes en tijden.

Gemakkelijke toegang tot het centrum van de stad alsook de nabijgelegen districten door aanbieding van een lineair en straalsgewijze mobiliteitsnetwerk.

Gemakkelijke toegang tot goed verlichte en veilige tram-, bus-, metro- en treinstations.

Dichte nabijheid van openbaar vervoer stops bij gebouwen, toegangsplaatsen en dit in combinatie met commercieel gebruik voor een betere sociale controle.

Flexibele bus stops gedurende de nacht.

Ontwerp van veilige en gemakkelijk toegankelijke parkings voor fietsen en auto's: ordentelijk opgesteld, geasfalteerd zonder hindernissen, transparant met een goede zichtbaarheid en verlichting, met aanwijsborden en stadskarten.

De toegang tot garageparkings enkel voorbehouden voor wijkinwoners of geautoriseerde individuen.

3.3.2. Wel of geen gesegregeerd vervoer voor vrouwen?

Volgens Irene Zeilinger¹², feministe en voorzitter van de vrouwenorganisatie vzw Garance, hebben we in België reeds een gesegregeerde mobiliteit met name door *trip chaining* als specifiek mobiliteitspatroon voor vrouwen. Ook met betrekking tot het onveiligheidsgevoel zien we dat mannen zich 's nachts meer bewegen dan vrouwen. *Nattstopps* waarbij vrouwen de mogelijkheid krijgen om 's nachts tussen bushaltes uit te stappen kunnen een

middel zijn voor het verbeteren van de mobiliteit van vrouwen maar zijn zeker geen einddoel. In een land als Mexico bijvoorbeeld worden niet enkel gesegregeerde wagons voorbehouden voor vrouwen in metrostations maar tevens gesegregeerd vervoer in de vorm van roze taxi's en lijnbussen voor en door vrouwen en meldpunten voor het indienen van klachten door vrouwen bij seksuele straatintimidatie. Dit beleid heeft er ook toe geleid dat meer vrouwen toegang

kregen tot jobs in de mobiliteitssector van de stad. Parkingplaatsen voorbehouden voor vrouwen dichtbij in- en uitgangen kunnen het onveiligheidsgevoel van vrouwen verminderen. We mogen deze maatregelen niet afdoen als een aantasting van de gelijkheid van mannen en vrouwen omdat zij een direct voordeel hebben voor vrouwen die op die manier hun achterstand op mannen kunnen inhalen. Anderzijds dient een genderplanning voor mobiliteit er op gericht te zijn om *trip chaining* ook aantrekkelijk te maken voor mannen door korte reisafstanden in een compacte stad te voorzien. Een dergelijk beleid kan bijdragen tot het doorbreken van genderpatronen in mobiliteit.

Ook Els de Vos¹³, dr.ir.-architect en ruimtelijke planner en docent aan de faculteit Ontwerpwetenschappen van de Universiteit Antwerpen, vindt dat stedelijk beleid rekening moet houden met de *trip chaining* om tegemoet te komen aan de noden en behoeften van vrouwen. In sommige gevallen kan het verdedigbaar zijn om gesegregeerd vervoer te organiseren voor vrouwen. Zo worden sommige metroplaatsen in Brussel als onveilig ervaren door vrouwen waardoor zij hiertoe minder toegang hebben. Maar het doel van een genderplanning in mobiliteit moet gericht blijven op het voorzien van een gendergelijke toegang voor vrouwen en mannen.

3.3.3. *Te voet en met de fiets*

In hoofdstuk 3.1. hebben we kunnen vaststellen dat vrouwen het meest gebruik maken van korte afstanden wat we *trip chaining* hebben genoemd. Toch blijkt uit onderzoek dat vrouwen zich minder veilig voelen met de fiets dan mannen. Het is dan ook van belang om dit onveiligheidsgevoel bij vrouwen te verlagen door fietspaden zo aan te leggen dat ze goed verlicht zijn, veilig en breed.

Het beschikbaar stellen van voldoende overdekte en beveiligde fietsenparkings draagt ook bij tot een groter veiligheidsgevoel.

3.3.4. *Met het openbaar vervoer*

Deze [video](#) over het openbaar vervoer in een stad als London illustreert hoe moeilijk het kan zijn voor vrouwen om gebruik te maken van het openbaar vervoer.

Door onderstaande maatregelen¹⁴ in te voeren kan de toegankelijkheid van het openbaar vervoer voor vrouwen aanzienlijk worden verbeterd:

Hindernissen wegnemen

- lage instappen bussen/trams/treinen voor kinderen/kinderwagens/trolleys/rolstoelen

- interne ruimten voor boodschappentassen/kinderwagens/rolstoelen
- aangepaste zitjes voor kinderen
- aangepaste hulp bij niet of weinig mobiele personen bij in en uitstappen

- aangepaste situering van bushaltes en treinstops
- aangepaste voorziening van zitbanken en schuilhokjes bij haltes en treinstations

Een betere veiligheid voorzien

- aanstelling van een gezagsfiguur op perrons, in treinen, bussen en trams

- goede verlichting van haltes

- vermijden van gesloten wachthuisjes en wachtplaatsen

- goede plaatsing van ticketapparaten
- goede aanduiding van veilige zones met duidelijke info voor klanten met tijdstabellen en kaarten
- voorzieningen als toiletten, ruimtes om baby's te verschonen, parent rooms in de grotere stations

- meer gesloten camerasystemen
- routekaarten, aankondigingen door chauffeurs, toegang passagiers tot mobiele telefoons op alle voertuigen
- goede aansluiting op andere vervoersmiddelen als taxi, bussen zodat deur-tot-deur dienst mogelijk wordt

Een lage kost

- aanbieden van gezinskortingskaarten en abonnementen, sociale tarieven voor minder mobiele personen en mensen in armoede
- vervoerstructuren aanbieden voor personen die zich regelmatig verplaatsen gedurende een dagdeel (*trip chaining*) dit omdat vervoerskosten op basis van individuele trips financieel kunnen doorwegen

Duidelijke en betrouwbare informatie

- meertalige communicatie over vertrektijden, frequenties, trajecten, routes, verbindingen en veiligheid
  - ▶ is noodzakelijk omdat vrouwen vaak een ingewikkeld traject doorlopen waarbij verschillende lijnen worden gebruikt en vaak wordt overgestapt op andere vormen van vervoer

Meer vrouwen in de besluitvorming over mobiliteit

- Binnen de Europese unie zijn beleidscommissies, onderzoeksgroepen, bestuur en adviesraden inzake mobiliteit overwegend samengesteld uit mannen. In geen enkele van deze overleg en bestuursorganen is er een genderevenwicht, ook niet op nationaal niveau. Zo is in België slechts 25 procent van de besluitvormers in de mobiliteitssector vrouw.

Dit gegeven heeft een negatieve impact op vrouwen op hoe over mobiliteitssystemen wordt gedacht en georganiseerd.

De mobiliteitssector dient meer inspanningen te leveren om meer vrouwen aan te werven bij de besluitvorming. [Sensibiliseringsacties](#), het voorop stellen van streefcijfers of invoering van quota kunnen tot meer genderevenwicht leiden.

3.3.5. Goede praktijken

Nationaal

- [Via-Velo](#) biedt vanuit een emancipatorisch uitgangspunt aan de meest kwetsbare volwassenen unieke lessenreeksen aan om de nodige praktische vaardigheden van het fietsen bij te brengen en hen wegwijs te maken in het stadsverkeer.
- [Fietsvriendinnen in Leuven](#) biedt een draaiboek met een stappenplan om fietservaring op te doen gericht op specifieke vrouwengroepen.

- Naar aanleiding van de [tragische gebeurtenis op 4 mei 2019](#) in de stad Antwerpen waarbij een jonge vrouw op de fiets langs het Albertkanaal op klaarlichte dag werd vermoord, gaat de stad Antwerpen stappen ondernemen om de fietsverbinding langs het Albertkanaal veiliger en aangenamer te maken. De maatregelen zullen focussen op verlichting, cameratoezicht, sociaal-veilige werfomgeving en maatregelen voor plekken met weinig sociale controle.

De [vriendinnengroep van Julie](#) nam een filmpje op in samenwerking met Punt.vzw, een organisatie die slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag begeleidt. "Julie heeft haar leven gegeven in de strijd tegen seksueel geweld. Deze strijd hoeft niet nodeloos te zijn geweest. Julie bracht een beweging op gang. Wij willen deze beweging verder zetten." Ze riepen de aanwezigen op om Punt vzw te steunen.

- Het project Gent Sint Pieters biedt een ontwikkelingsplan aan voor de aanleg van beveiligde, overdekte fietsenstallingen nabij en in treinstations.
- De [Voetgangersbeweging](#) is een door de Vlaamse overheid erkende mobiliteitsorganisatie. Samen met een groot netwerk van leden en partners zet de Voetgangersbeweging zich dagelijks in voor een voetgangersvriendelijke en voetgangersveilige publieke ruimte.
- Veilige en toegankelijke bushaltes van [Stradus Infra](#)

Stradus Infra is een bedrijf dat antwoord biedt op de vraag om bushaltes toegankelijker te maken voor minder- valide personen, ouderen en kinderen. Reeds meerdere projecten getuigen hiervan. Zo werden onder andere de volgende bushaltes in Kortrijk en in Genk aangelegd met de bushaltebanden van Stradus Infra.

- Sensibiliseringscampagne '[Handen af! Stop seksisme!](#)'

De campagne "Handen af! Stop seksisme!" werd in 2012 gelanceerd door vzw Handen af! om seksisme en intimidatie tegen te gaan. De MIVB verleende actieve steun aan deze actie door zes maanden lang een tramlijn met de slogan "De weg naar mijn hart loopt niet langs mijn billen" door Brussel te laten rijden.

- Het [Netwerk duurzame mobiliteit](#) verenigt als erkende koepel van mobiliteitsverenigingen Autodelen.net, Bond Beter Leefmilieu, Fietsersbond, Mobiel 21, Taxistop, Trage Wegen, TreinTramBus en de Voetgangersbeweging.

De koepel verdedigt de gezamenlijke belangen, ondersteunt en vertegenwoordigt de leden, geeft richting aan het Vlaams mobiliteitsbeleid en coördineert de samenwerking in campagnes en projecten. De ambitie van de koepel is drievoudig: voortrekkers van duurzame mobiliteit meer slagkracht geven, overheden stuwen richting een geïntegreerd duurzaam mobiliteitsbeleid en steeds meer mensen goed op weg zetten en aanzetten tot duurzame mobiliteitskeuzes.

- [vzw Ella](#) staat voor het kruispunt van gender en etniciteit. Ella wil actief werk maken van kruispuntdenken in alle sectoren, naar de vrouwenbeweging en in het allochtone middenveld, in onderwijs, sociale sector en welzijnssector.

In september 2017 startte Ella met een nieuw project: [Mobiella](#). Het project werd ondersteund door OCMW Gent en gaat over vervoersarmoede bij kansarme vrouwen van etnisch-culturele minderheden in de stadswijk Nieuw Gent. Het project bestaat uit een actieonderzoek waarin gepeild wordt naar de mobiliteitsuitdagingen bij etnische minderheidsvrouwen. In een eerste fase werden de vervoerspatronen, vervoersmiddelen en knelpunten van de deelnemers in kaart gebracht. In een tweede fase werd met sleutelinformanten gesproken van sociale organisaties, welzijnsorganisaties en mobiliteitsverantwoordelijken van de stad Gent. In een derde fase werd een concreet voorstel geformuleerd om tot actie te komen op het terrein en werden concrete oplossingen aangeboden. Het doel van het project is om vrouwengemeenschappen te empoweren, om samen actiemogelijkheden te formuleren en verschillende communicatiekanalen met burgers te installeren. Tot slot werden de projectresultaten verwerkt in een praktijkboek om de methodiek en resultaten te kunnen overdragen naar andere stadswijken. Het praktijkboek kan worden geconsulteerd op de website van Ella.

Internationaal

- NACTO, the National Association of City Transportation Officials, opgericht in 1996 is een NGO die meer dan 40 US en Canadese steden samenbrengt om adviezen te delen over design met betrekking tot publieke ruimtes, mobiliteit en transport. De NGO stelde een reeks van handleidingen op met voorstellen voor meer veilige en toegankelijke publieke plaatsen door ontwikkeling van een slim mobiliteitsplan. Een van de handleidingen is Transit Street Design Guide waarin onder meer zes aanbevelingen worden voorgesteld voor het ontwerpen van veilige en toegankelijke busstations.
- In [Kalmar](#), Zweden, worden [nattstopps](#) (speciale stopplaatsen 's nachts tussen twee officiële haltes in) opgezet zodat vrouwen op een veilige en snelle manier thuis geraken .

Ook in de stad Nantes in [Montreal](#) (Canada) werden dergelijke nattstopps voor vrouwen ingevoerd. In 2009 werd door de Brusselse overheid een [proefproject](#) gelanceerd waarbij passagiers die 's nachts alleen reisden tussen twee haltes konden uitstappen. Het proefproject is echter niet in de praktijk gebracht omdat het moeilijk toepasbaar was in een grootstedelijke context. Landelijke gebieden bieden hiertoe meer mogelijkheden¹⁵. Ook in [Straatsburg](#) loopt een proefproject voor invoering van nattstopps voor vrouwen.

- Sommige landen bieden 's nachts taxi's aan voor en door vrouwen. Met een speciale app kan een dergelijke vrouwentaxi worden besteld.

Gender en urbanisme

4.1. Gender en urbanisme - wat is de impact?

Onderzoek¹⁶ toont aan dat het stedenbouwkundig beleid in het algemeen en de aanleg van openbare ruimten in het bijzonder zelden onder de loep worden genomen met een genderbril. Volgens Els de Vos¹⁷ zijn er binnen de architectuur en interieur van woningen evoluties vast te stellen die meer gendergelijkheid bevorderen zoals de overgang van gesloten ruimtes naar open ruimtes als een leefkeuken en multifunctionele ruimten. Toch blijft een genderonevenwicht de regel bij de planning en aanleg van woningen en openbare ruimten. Er

ontbreekt vandaag de dag nog steeds een politiek van gender mainstreaming binnen de studie architectuur en interieur. Het concept gender is niet specifiek opgenomen in de ontwerpstudio's. Het opleidingsonderdeel *universal design of design for more* komt het dichtste in de buurt, maar dan wordt vooral gefocust op personen met een beperking. Aan de universiteit van Hasselt wordt bijvoorbeeld expliciet gewerkt rond universal design. Vroeger was universal design nog een apart onderdeel binnen de opleidingen architectuur aan de universiteit van Antwerpen, maar momenteel is het alleen nog in de vorm van een workshop te vinden in de opleiding interieurarchitectuur. Het gebrek aan een volwaardige politiek van gender mainstreaming binnen de opleiding architectuur en vooral stedenbouw heeft tot gevolg dat er vandaag het veld en de professionele verenigingen gedomineerd worden door mannelijke planners. Dit maakt dat stedenbouwkundig beleid nog een domein is die door mannen worden gedomineerd. Al vraagt gender mainstreaming meer, dan alleen maar vrouwelijke actoren. Zij dienen zich ook bewust te zijn van de problemen in de architectuur en ruimtelijke planning waar vrouwen mee worstelen.

Volgens Irene Zeilinger¹⁸ staan we in België niet zo ver in vergelijking met Duitstalig Europa. In Duitsland wordt de genderanalyse wettelijk verplicht op federaal vlak met een specifieke ordonnantie voor alle bouwprojecten van een zekere grootte. De stad Wenen is reeds 30 jaren een vooruitstrevend voorbeeld door ontwikkeling van modelprojecten en tools. Als we het genderspect opnemen in het Belgisch stedenbouwkundig beleid kunnen we vaststellen dat woonplaatsen en groene ruimten niet alleen vrijetijds- en rustgebieden zijn maar ook plaatsen waar gewerkt wordt. Vrouwen nemen immers nog het grootste aandeel voor hun rekening inzake het huishouden, verzorging en opvoeding van de kinderen en zorgbehoevende of afhankelijke personen. Echter, de ruimten waarbinnen deze taken uitgevoerd worden zijn vaak niet voor dit werk aangelegd. Het stedenbouwkundig beleid en de stedenbouwkundige praktijken werken vaak de onzichtbaarheid van dit werk in de hand en dragen als dusdanig bij aan het gebrek aan herkenning van dit reproductieve werk, aan de ongelijke verdeling en het doorwegen hiervan op de individuen. Ook recreatie en groene domeinen blijven nog te veel gedomineerd door mannen en jongens door een overwicht in aanbod van sport- en spelactiviteiten die vooral door jongens en

mannen uitgeoefend worden, onaangepaste infrastructuur en faciliteiten voor vrouwen en meisjes zoals (gezins) toiletten, kleedkamers en douches en onveilige, slecht verlichte paden en wegen enz... Het beleid blijft nog te vaak gebaseerd op een louter mannelijk model van de organisatie van het dagelijkse leven waarin weinig plaats is voor de ervaringen en de specifieke behoeften van vrouwen.

4.2. Criteria voor genderplanning

Genderplanning bij urbanisatie betekent dat elk planningsproces vanaf het idee tot haar uitvoering werd geanalyseerd in termen van genderspecifieke aspecten¹⁹. Het doel van genderplanning is opportuniteiten te creëren voor mensen van diverse genders opdat ze zich de ruimte kunnen eigen maken. Naast de factor gender dienen andere factoren als leeftijd, niveau van mobiliteit, socio-economische achtergrond en sociale rollen ook in rekening te worden genomen. Genderplanning betekent niet enkel tegemoet komen aan huidige vereisten voor gebruik van publieke ruimten maar ook opties te creëren voor nieuwe gedifferentieerde types van gebruik en om het potentieel van de lokaliteit te ontwikkelen. Hierbij is het van belang om ontwikkeling van sociale cohesie, een gevoel van gemeenschapszin en de identificatie van mensen met hun particuliere locatie te promoten.

Gender criteria voor genderplanning²⁰

- Diversiteit en flexibiliteit van ruimte (alook opties voor gebruik door verschillende groepen op verschillende tijdstippen in een dag).
- Opties voor sociaal gebruik: vermijden van stereotype gender- en rolmodellen.
- Ruimten voor communicatie en interactie (community building).
- Verzoening van het professionele en familiaal/privé leven.
- Veiligheid: de creatie van gebouwen en (structuren van) ruimtes die het veiligheidsgevoel verhogen en de dreiging van aangeklampt te worden ontmoedigen (transparantie en zichtbaarheid, dag/nacht, vluchtroutes, goede verlichting, vermijden van tunnelsituaties).
- Duurzaamheid en bescherming van natuurlijke bronnen: zo veel mogelijk gebruik maken van passieve en duurzame bronnen zoals natuurlijk licht en ruwe materialen.
- Participatie: participatie biedt de opportuniteit van actieve betrokkenheid bij de planning van projecten op gevarieerde niveaus. De participatiefase beschrijft de graad van iemands invloed, van informatie en consultatie tot *co-decision* en *decision-making*.

4.3. Vrouwelijke straatnamen

Gender inclusieve steden en gemeenten betekent ook dat mannelijke namen voor straten, pleinen en monumenten niet mogen overheersen. Dit is jammer genoeg nog steeds het geval voor de meeste steden en gemeenten in België. Zo werden in acht grote Vlaamse steden de straatnamen geteld. Daaruit bleek dat van alle straten die de naam van een persoon kregen, er 85% naar een man werden genoemd, en 15% naar een vrouw. Met het project [Sofie-lemaire-wil-meer-vrouw-op-straat](#) worden steden en gemeenten gesensibiliseerd om meer vrouwelijke namen toe te kennen aan nieuwe straten, pleinen en monumenten.

4.4. Residentiële wijken

Voor residentiële wijken betekent genderplanning dat rekening wordt gehouden met de volgende aanbevelingen²¹:

- het aanbod van diensten in de buurt voorzien, niet alleen voor kinderen, maar ook voor bejaarden en andere afhankelijke personen;
- elementaire diensten (winkels, reparatie, gezondheidszorg, cultuur, opleiding, centra algemeen welzijns-werk...) dichtbij huis, en een gemakkelijke en vlotte toegang;

- ervoor zorgen dat er goedbetaalde, gekwalificeerde banen zijn in de buurt van de woningen;
- het verschil duidelijk aangeven tussen openbare ruimten, half-openbare ruimten en privéruimten (gemeenschapstuinen, toegangen, privétuinen enz.);
- de veiligheid bevorderen door sociale controle en zichtbaarheid: blinde muren vermijden op de benedenverdieping en de drukst bezochte delen van de gebouwen naar de straatkant oriënteren (ingangen, leefruimten...);
- een maximumhoogte respecteren voor de gebouwen om zowel een visueel als een geluidscontact te behouden tussen te verschillende ruimten;
- de voorkeur geven aan glazen ingangen en traphallen voor een grotere transparantie en meer licht;
- doorgangen en paden moeten breed zijn, goed verlicht, in heldere kleuren, zonder hoekjes of abrupte bochten;
- paden zonder schemerzones noch hoekjes waarin men zich zou kunnen schuilhouden;
- ondergrondse parkings die gebruikersvriendelijk zijn, helder en transparant;
- ruimten voorzien voor informele contacten, communicatieruimten voor een goed nabuurschap;
- ruime functionele gemeenschapsruimten voorzien in de woongebouwen verminderen de stress van mensen die in kleine appartementen wonen: wasplaats, parking voor kinderwagens (op elke verdieping naast de lift), fietsenparking, speelzaal (met toiletten)...;
- groene ruimten aanleggen rond de residentiële gebouwen, in een sociale huisvestingswijk bijvoorbeeld, waar verschillende activiteiten kunnen plaatsvinden (rust, spelen, reparaties, collectief tuinieren...);
- letten op de goede oriëntatie, de geschikte verlichting van de gebouwen en de eventuele schaduw veroorzaakt door te hoge gebouwen;
- het aantal hotels in de wijk beperken, omdat de inwoners en de mensen die er vaak komen zich anders niet meer in een vertrouwde omgeving voelen;
- appartementen zouden geen stereotiepe ruimtelijke verdeling mogen hebben:
  - ▶ gelijke ruimten met een neutrale functie, de mogelijkheid om de ruimten te verdelen of in elkaar te laten opgaan;
  - ▶ goede condities bieden voor het huishoudelijk werk thuis: grote "leefkeukens" (plaats voor een grote tafel om te eten, om het huiswerk te maken, om bezoek te ontvangen terwijl je bezig bent in de keuken, uitzicht op het speelplein).

4.5. Administratieve wijken

Vrouwen kunnen zich in administratieve wijken na de werkuren of in het donker onveilig voelen omdat in deze wijken hoofdzakelijk administratieve gebouwen staan waardoor ze in de avond leeglopen.

Nochtans kan door deze wijken lopen aangenaam en veilig voelen als met bepaalde aspecten rekening wordt gehouden²²:

- in kantoorwijken zijn de gebouwen vaak hoger, de hoogte van de gebouwen moet aan de breedte van de straat aangepast worden om schaduwzones te vermijden;

- de verlichting moet eveneens worden aangepast om bij het verlaten van de kantoren in de winter een aangenaam gevoel te hebben, tot bij de stations, bus- en tramhaltes en parkings;
- het traject van het station naar de kantoorwijken moet duidelijk worden aangegeven en aangepast worden voor voetgangers, fietsers en pendelaars;
- de toegangszone tot de premetro en de bussen van bepaalde stations zijn erg slecht aangeduid en niet erg geruimtelijk;
- bus- en tramhaltes moeten duidelijk worden aangegeven, vooral in stations waar veel mensen langskomen die de buurt niet goed kennen;
- er zouden meer mensen met de fiets naar het werk gaan indien er voldoende overdekte en beveiligde fietsenparkings ter beschikking staan;
- een aanbod van zitbanken, waaronder een aantal overdekte zitbanken, moedigt de mensen die in deze buurten werken aan om hun omgeving te verkennen, want ze bieden de mogelijkheid er buiten te komen eten of even uit te rusten, zelfs wanneer het regent;
- sportclubs, restaurants en bars tussen de administratieve gebouwen in zorgen er voor dat er zelfs 's avonds in de buurt altijd mensen aanwezig zijn.

4.6. Handelswijken

Handelswijken zijn over het algemeen erg druk overdag en liggen er 's avonds, na sluitingstijd, verlaten bij. Ze trekken meer vrouwen aan, aangezien het meestal de vrouwen zijn die de boodschappen doen voor het hele gezin. De klanten combineren vaak verschillende boodschappen en de verplaatsing is dan ook erg complex. Een vlotte toegang tot het openbaar vervoer en andere basisdiensten (openbare toiletten, rustzones, wegwijzers, nooddiensten...) of voldoende plaats om de boodschappen te transporteren en ook de kleine kinderen, is niet altijd vanzelfsprekend. Deze bijzondere

gebruikswijze en het seksistische imago dat door tal van reclameborden wordt overgebracht, beïnvloeden de toegang van de stad voor alle gebruikers.

Voorstellen om deze wijken te verbeteren zijn²³:

- het multifunctioneel karakter van de handelswijken voorkomt het onveiligheidsgevoel na sluitingstijd, als boven de winkels mensen wonen, dan komt er altijd volk door de straat;
- de aanwezigheid van bioscopen, restaurants en andere zaken die 's avonds open zijn geven minder de indruk dat de buurt verlaten is;

- de voetgangerszones in winkelstraten moeten duidelijk worden aangegeven, zeker wanneer ze na sluitingstijd of gedurende de leveringstijden voor auto's toegankelijk zijn;
- reclame van bepaalde winkelketens is soms choquerend, seksistisch of te alom aanwezig. De overheid moet een kritische kijk hebben op de reclameborden en de winkelketens in de handelswijken;
- ondoorzichtige winkelluiken kunnen barrières en nutteloze hoekjes optrekken en de verlichting na sluitingstijd verminderen. Een harmonisering van transparante rolluiken zou de straat aantrekkelijker maken, ook wanneer de winkels dicht zijn.
- er moet altijd beplanting zijn in de handelswijken omdat het anders één en al beton is waardoor de levendigheid en aangename sfeer wordt verminderd;
- voldoende voorziening van lege vuilniscontainers die regelmatig worden leeggemaakt.

4.7. Groene ruimte

Groene ruimten in de steden zijn voor alle generaties waardevolle plekken voor vrije tijd en ontspanning. Het zijn echter ook onveilig ogende plaatsen voor tal van vrouwen, overdag en meer nog 's nachts. Zij gaan er liefst niet alleen naartoe en ze lopen niet door een park ook als is dat een kortere weg. Zoals op alle vrijetijdspoten worden ook in de groene ruimten vrije tijd en beheer van familie/gezin gecombineerd. Zo bijvoorbeeld het toezicht op jonge kinderen. De kwaliteit van het verblijf is ook een belangrijk criterium om zich goed te voelen in de groene ruimten en kan vrouwen ertoe aanzetten er langer te blijven.

Om groene ruimten aan te leggen die zowel meisjes als jongens, vrouwen als mannen aantrekken, om ze gelijke kansen te geven qua spel, beweging en zelfverwezenlijking dienen volgende mogelijkheden te worden gecreëerd²⁴:

- er voor zorgen dat de meest aantrekkelijke plekken niet door één enkele groep worden gedomineerd, maar door verscheidene groepen tegelijkertijd en op verschillende manieren kunnen worden gebruikt;
- in de grotere parken zijn er “kristallisatiepunten” nodig op plekken zonder precieze functies, die ruimten kunnen de minder dominerende groepen zich toe-eigenen.
- een plek die aanzet tot sociaal contact (zitbanken die naar elkaar zijn georiënteerd) kan bijvoorbeeld meisjes aantrekken die, eens ze in het park zitten, er gemakkelijker andere plekken gaan verkennen;
- in kleinere parken kan de inrichting van kleine ruimten en het plaatsen van installaties die op eenzelfde moment door verschillende groepen kunnen worden gebruikt een oplossing zijn;
- een park moet ruimten en meubilair voorzien voor meisjes en jongens evenals voor verschillende leeftijds-groepen, een paar lievelingsactiviteiten van meisjes: rollerskates, volleybal, badminton, schommel, klimmen, evenwichtsoefeningen, hinkelen, elastiek springen of trampoline, met krijt tekenen op beton...;
- de “voetbalkooien” kunnen veranderd worden door de vloerbekleding aan te passen, door andere uitrustingen te installeren (netten enz.) en door de omheining naar buiten te openen. Als ze intensief worden gebruikt, moeten de zones waar balspelen worden gespeeld, verdeeld worden om het gelijktijdig gebruik door verschillende groepen mogelijk te maken en zo een kans te geven aan de minder dominerende groepen;
- speelpleinen voor jonge kinderen moeten altijd omgeven worden door omheiningen voor een gemakkelijker toezicht op de kinderen, er moeten bovendien voldoende zitbanken in de buurt zijn voor de begeleiders van de kinderen. Deze ruimten moeten aangenaam zijn (zon- en schaduwzones, afdekking bij regen, comfortabel, met tafels en banken) en gescheiden worden van de spelzones maar toch visueel contact toelaten;
- er is veel vraag naar openbare toiletten en bronnetjes met drinkwater - gratis en goed onderhouden. Zo kan men er langer vertoeven en dat is vooral handig voor mensen met kinderen;
- voor senioren zijn er beschermde zones nodig (ook schaduwzones) met visueel contact naar de drukst bezochte plekken. Tafels waar gezelschapsspelen kunnen worden gespeeld en petanquebanen of reuzenschaakspelen worden ook enorm geapprecieerd;
- het padennetwerk in het park moet een snelle, eenvoudige, rechtstreekse doorgang mogelijk maken en ook ruimte laten voor wandelingen of parcours voor loopsporten;
- bij het traceren van de paden moet men rekening houden met de oriëntatie en de transparantie, de paden moeten toegankelijk zijn voor personen met beperkte mobiliteit;
- de wegwijsborden bij de ingang en in het park vergemakkelijken de oriëntatie en geven de ruimte een aantrekkelijker uitzicht. De hoofdpaden - met inbegrip van de toegang tot de toiletten - moeten transparant en zichtbaar zijn, voor sociale controle;
- paden die parallel lopen met de straat aan het uiteinde van een park geven de voorbijgang(st)ers de mogelijkheid het verkeer te ontlopen en aan het leven in het park deel te nemen. Deze bijkomende aanwezigheid staat dan weer garant voor meer veiligheid;
- een goede verlichting van de paden is erg belangrijk. Als grote bomen het licht temperen, kan de verlichting op de stam, van beneden naar boven geplaatst worden;
- om ruimteconflicten te vermijden, kan er een ruimte vrijgemaakt worden voor daklozen. Zij kunnen daar dan verblijven zonder de andere bevolkingsgroepen te storen;

- installaties/ruimten die kinderen en jongeren kunnen veranderen en aan hun behoeften aanpassen, doen het vandalisme dalen. Vooral in kleine ruimten kan een educatieve omkadering, met meer speelgoed en het respect van de regels, nieuwe mogelijkheden bieden voor spel en beweging;
- de officiële aanwezigheid van een volwassene geeft een veiligheidsgevoel. De begeleiders op speelpleinen en de parkwachters kunnen voor gender worden gesensibiliseerd om meisjes en vrouwen aan te moedigen hun plaats in te nemen.

4.8. Rommelwaterpark

Een rommelwaterpark²⁵ is een type voorbeeld van een park dat grenst aan woonblokken of is aangelegd in het binnenterrein van een woningblok. Hierdoor hebben alle omwonenden een stuk tuin. Zo vloeit het binnenhuis over in een privé buitenruimte die op zijn beurt toegang verleent tot het publieke park. Door deze configuratie is niet alleen de onderlinge sociale controle groot, maar wordt ook de betrokkenheid bevorderd, omdat het park wordt ervaren als een verlengstuk van het eigen huis. Een dergelijk type park heeft door haar ruimtelijke structuur een praktisch emanciperende werking. De omwonende kinderen kunnen er zonder begeleiding buitenspelen en hun moeders (die nog steeds de grootste zorgtaak op zich nemen) krijgen intussen tijd voor andere zaken. Voor moeders uit de wijk die iets verder wonen, vormt het park nog steeds een fijne ontmoetingsplaats.

4.9. Goede praktijken

Nationaal

- [Park Groot Schijn](#) is een project in Antwerpen, ontstaan na het sluiten van een participatiecharter met een gedragen masterplan om tot meervoudig ruimtegebruik te komen. Elke dag brengen tientallen verenigingen in Park Groot Schijn mensen samen om te sporten, te ontspannen of om de mooie natuur te ontdekken die verscholen ligt achter de stadsdrukke. Om de vele mogelijkheden van dit gebied volledig te benutten, wordt het domein heringericht tot een open sport- en recreatiepark met een eigen identiteit. Jeugdverenigingen zijn bereid hun speelterreinen te delen en sportclubs zullen hun velden samen gebruiken en beheren. Volkstuinders stemden ermee in dat hun tuintjes beperkt voor het publiek zouden worden opengesteld.

Samen met de gebruikers van het park heeft het ontwerpteam van BUUR, HOSPER, BULK en ARA de plannen voor het centrale plein uitgewerkt tot een uitvoerbaar plan. Ook de skaters zijn nauw betrokken bij de inrichting van het nieuwe skatepark.

De realisatie van het tweede deel van de parkaanleg is mede mogelijk gemaakt door de steun van EFRO, het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling.

- [Info Publieke Ruimte](#) is een aanspreekpunt voor professionelen, beleidsmakers en burgers die meer willen doen met hun leefomgeving. Sinds 2008 nodigt Infopunt Publieke Ruimte steden, gemeenten, ontwerp bureaus en private opdrachtgevers (projectontwikkelaars, huisvestingsmaatschappijen, recreatieparken, vzu's) uit om projecten in te zenden voor het jaarlijks praktijkboek publieke ruimte. In 2019 ging deze publieksprijs naar Mechelen voor de beste aanleg van een winkelstraat.
- [Leg mijn blaas het zwijgen](#) niet op is een actiegroep die pleit voor evenwaardige publieke sanitaire voorzieningen voor zowel vrouwen als mannen. De groep streeft ernaar om zowel de overheid als het volk te sensibiliseren over de ongelijkheid inzake toiletgewoonten, -gebruik, -attitudes en -voorzieningen. Het actiecomité participeerde in diverse mediaprogramma's, richtte een website op, sensibiliseerde via het verspreiden van posters en het aanbieden van een damesurinoir op de Gentse Feesten. De meest recente actie is het uitschrijven van een universal-design voor een goed zichtbaar uniseks openbaar toilet, evenals een signalisatieproject.
- Els de vos, Els.devos@UAntwerpen.be is dr.ir.-architect en ruimtelijke planner. Ze doceert aan de faculteit Ontwerpwetenschappen van de Universiteit Antwerpen. Zij onderzocht voor haar thesis over Gender en Planning, die bekroond werd met de VRP-eindwerkprijs, in 2002 drie parken in Gent op sociale veiligheid en genderdiversiteit.

Internationaal

- [Collectiu Punt 6](#) is een coöperatief van architecten, sociologen en stedelijke planologen van diverse origine met meer dan tien jaar lokale, nationale en internationale ervaring. De groep integreert het genderperspectief in het design van stedelijke ruimten en faciliteiten. Zij biedt workshops, consultancy en handleidingen aan stedelijke en gemeentelijke overheden en andere belanghebbenden aan. Het objectief van de organisatie is om door actie te komen tot meer inclusieve en gendergelijke steden. De organisatie stelde een [toolkit](#) op als instrument voor genderplanning.
- [Wenen](#) is een voorbeeld van een stad die de genderdimensie heeft opgenomen in haar stedelijke planning waardoor de stad als veiliger en aangenamer wordt ervaren door vrouwen. De stad heeft werk gemaakt van betere straatverlichting, meer toegankelijke parken voor jonge meisjes, brede voet- en wandelpaden en ontwierp sociale woningen en nieuwe woonwijken in functie van de behoeften van vrouwen. Stedelijke planners hebben een 60-tal stedelijke projecten ontworpen die gendergelijk zijn.

- [Gender STE](#) is een netwerk van gouvernementele organisaties, onderzoeksinstituten, universiteiten en bedrijven van 40 landen over de hele wereld alsook internationale organisaties die met onder meer wetenschappelijk onderzoek, innovatie en ondersteuning in stedelijke planning en mobiliteit gendergelijke steden promoten.
- In [Feminist City](#) wordt gereflecteerd over welke impact stedelijke planning kan hebben op verschillende groepen en identiteiten en hoe de ontwikkeling van steden kan herdacht worden opdat elke groep in de samenleving zich in de publieke ruimte erkend en veilig voelt.
- [UN Habitat](#) is een NGO die zich focust op het dagelijkse leven en een inclusief model voor stedelijke planning promoot die rekening houdt met gender, leeftijd en etnische origine. Het doel is om tot de bouw van meer egalitaire en veilige steden te komen.

[Het URBACT initiatief](#), Gender equal cities organiseerde een 'Walkshop' van een halve dag in Lissabon waarbij een analyse in de stad werd uitgevoerd met de vraag hoe en waarom vrouwen en mannen de openbare ruimte op een andere manier ervaren. En nog belangrijker, wat er kan worden gedaan om veilige, inclusieve en gendergelijke steden te creëren.

Seksuele straatintimidatie

5.1. Wat is seksuele straatintimidatie?

Hoewel seksuele straatintimidatie voor verschillende mensen iets anders kan betekenen, weten vrouwen maar al te goed wat een oprecht compliment is en wat valt onder *harrassment*. Volgens de Belgische wet tegen seksisme in de openbare ruimte reduceert een seksueel getinte opmerking of vraag iemand tot zijn of haar "geslachtelijke dimensie". Bij vrouwen gebeurt dit volgens Anais Langbeen²⁶, feministe en auteur van de magazine Charlie mag, wanneer een *catcaller of intimidader* opmerkingen geeft over een vrouw haar lichaam, naar haar borsten staart en doet alsof de vrouw daar op straat loopt of op de tram zit voor zijn plezier.

Volgens [vzw Garance](#) een feministische vrouwenorganisatie die onder meer strijd tegen seksueel geweld op vrouwen, wordt seksuele straatintimidatie binnen het dominante maatschappelijke discours vaak behandeld als een natuurlijk fenomeen gestoeld op het geloof dat mannen vanuit hun biologie een sterkere seksuele drang hebben dan vrouwen en dat deze drang hen ertoe brengt om grensoverschrijdend gedrag te vertonen. Vrouwen van de andere kant zouden dan bepaalde gedragingen van mannen als een compliment ervaren op hun seksuele aantrekking en voorkomen. Vrouwen van alle leeftijden kunnen slachtoffer zijn van seksuele straatintimidatie, hoewel vrouwen die meer aanwezig zijn in de publieke ruimte voor professionele, mobiele of sociale redenen een grotere risico lopen om hiermee meer geconfronteerd te worden. Seksuele straatintimidatie tekent vrouwen individueel en als groep als een object dat kan beoordeeld, becommentarieerd, beledigd, betast, geïntimideerd... en aangerand worden.

Onderzoek van de organisatie [Université des Femmes](#) toont aan dat vrouwen zichzelf vaak overdreven beschermen tegen mogelijke risico's van seksuele intimidaties op straat. Zelfs als vrouwen geen verbaal of fysiek geweld ondergaan op straat worden ze geconfronteerd met een vorm van symbolisch geweld dat voortvloeit uit de sociale realiteit die de aanwezigheid van vrouwen in de publieke ruimte niet als volledig legitiem beschouwt. Het gevoel van onveiligheid bij vrouwen op straat is dus niet dezelfde als deze van mannen en is disproportioneel aan werkelijk ervaren verbaal of fysiek geweld op straat.

Deze voorzichtigheid is een antwoord op een geheel van agressies die maatschappelijk als weinig ernstig worden genomen - en hierdoor niet in de statistieken worden opgenomen - maar zich zo vaak herhalen en een gewoonte worden waardoor zij bijdragen aan de aantasting van het veiligheidsgevoel van vrouwen op straat. De sociale onverschilligheid maakt dat vrouwen een houding en gedrag aannemen die risico's op straat tot een minimum moeten herleiden. Zo kleden vrouwen zich anders naargelang de trajecten die ze moeten nemen en het transport dat ze gebruiken. Om hun parcours te bereiken vermijden vrouwen sommige zones en wijken door een omweg te maken. Ook zorgen vrouwen ervoor zo weinig mogelijk alleen 's nachts of tijdens donkere winter-

periodes op straat te komen. Niet te laat buiten blijven, hun pas versnellen,... zijn andere voorbeelden van aanpassing van de houding en gedrag van vrouwen bij gebruik van de publieke ruimte. Vooral het gevoel dat vrouwen hebben dat het nutteloos is om correct gedrag te verwachten van mannen en dat het aan de vrouw ligt om bij mannen geen negatief gedrag uit te lokken, maakt dat vrouwen de publieke ruimte percipiëren als zijnde een vreemde ruimte. Hierdoor hebben ze de neiging om zo weinig mogelijk deel te nemen aan het publieke leven en beperken ze het gebruik van de publieke ruimte naargelang de plaats, tijd en vorm van vervoer.

5.2. Omvang seksuele straatintimidatie

Seksuele intimidatie komt voor op straat, op school, op festivals, online en uiteraard ook op en rond het openbaar vervoer.

Uit een studie van seksuele intimidatie bij vrouwen in [Parijs](#) blijkt dat Françaises dagelijks worden blootgesteld aan seksuele intimidatie of seksueel geweld in het openbaar vervoer. Alle vrouwen in Parijs zeggen ooit in de bus of metro te zijn lastiggevallen.

Ook in de [UK](#) blijkt uit onderzoek dat vrouwen vaak slachtoffer zijn van seksuele intimidatie in de publieke ruimte.

In [België](#) registreerde de federale politie 266 gevallen van seksueel geweld in het openbaar vervoer over heel België voor het jaar 2016. Al wijzen onderzoeken uit dat het werkelijke aantal gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag in de openbare ruimte veel hoger ligt. Zo blijkt uit een studie in [Brussel](#) dat meer dan 8 op de 10 vrouwen in Brussel al te maken heeft gehad met seksuele intimidatie. Dat kan gaan over ongepaste opmerkingen, nageroepen worden, ongewenste en grensoverschrijdende aanrakingen of zelfs verkrachting. De organisatie [Vie Féminine](#) stelt dat 46% van alle Waalse vrouwen zich 's nachts niet in het stadscentrum wil begeven, tegenover 18% van alle Waalse mannen. Er is dus een duidelijk verschil in hoe mannen en vrouwen zich bewegen in de stad, en dat verschil heeft te maken met de dreiging van seksueel geweld.

5.3. Belgische wet tegen seksisme in de publieke ruimte

[De wet ter bestrijding van seksisme](#) in de publieke ruimte stelt de volgende handelingen in de publieke ruimte strafbaar met een geldboete van vijftig tot duizend euro of een gevangenisstraf van een maand tot een jaar²⁷:

- vernederende fysieke als verbale daden zoals beledigingen en obscene gebaren, ook publicatie van bepaalde items op sociale media valt onder de wet;
- e uitspraak of handeling moet in het openbaar, zoals op straat of in een station, of in aanwezigheid van andere personen gebeuren, ook internetfora of sociale netwerken worden als openbare ruimten beschouwd;
- de persoon die de uitspraak doet of de actie onderneemt, doet dat duidelijk met de bedoeling het slachtoffer te vernederen. Die klaarblijkelijke bedoeling kan niet alleen uit de houding of het gedrag van de dader blijken, maar ook uit de aard van de handeling zelf afgeleid worden;

- het gedrag richt zich niet tot een abstracte groep, zoals vrouwen in het algemeen, de uitspraak of handeling mikt op één of meerdere welbepaalde personen omwille van hun geslacht. De slachtoffer(s), vrouw of man, moet (en) dus identificeerbaar zijn.
- ▶ Daarom valt seksistische reclame niet onder de wet; toch kan [seksistische reclame](#) die kan aanzetten tot seksuele straatintimidatie strafbaar worden gesteld. Een ander voorbeeld is [de omstreden reclame affiche](#) voor een bicky burger waarbij een man een vrouw een mep verkoopt vanwege een verkeerde burger, die veel stof heeft doen opwaaien en geleid heeft tot verschillende klachten bij de JEP (Juridische Ethische Praktijken Voor Reclame) .

5.4. Seksuele intimidatie gaat over uitdragen van macht

Volgens Sarah Bracke, professor gender en seksualiteit aan de Universiteit van Amsterdam, gaat seksuele intimidatie over het uitdragen van macht. Mannen die aan straatintimidatie doen, willen hun mannelijkheid bewijzen. Mannelijkheid wordt immers gezien als radicaal tegengesteld aan vrouwelijkheid: mannen moeten actief zijn, vrouwen passief. Mannen zijn agressief, vrouwen meegaand. “Er wordt verwacht van mannen dat ze vrouwen versieren, en er wordt verwacht van vrouwen dat ze mannen *pleasen*. Dat laatste is onlosmakelijk verbonden met de heteronormatieve betekenis van vrouwelijkheid, op seksueel vlak. Dus moeten vrouwen seksuele intimidatie maar leren ondergaan, want dat hoort bij hun identiteit. Er speelt ook homofobie in mee: om aan te tonen dat ze heteroseksueel zijn, oefenen de *intimidators* macht uit over de vrouwen die ze op straat tegenkomen. Seksuele intimidatie heeft dus te maken met zich willen bewijzen tegenover andere mannen door vrouwen naar beneden te halen”.

Volgens [Eve Aronson](#), wetenschapper in vrouwen en genderstudies en oprichtster van stichting Hollaback Nederland, een organisatie die zich bezighoudt met het tegengaan van straatintimidatie, spelen ook vrouwen

een rol bij seksuele intimidatie. Dit door het fenomeen te bagatelliseren. Ze zeggen dan: 'Ach, het gebeurt zo vaak' en dit werkt normalisering van dit gedrag in de hand. 'Mannen krijgen dan sneller het idee dat er niks aan de hand is, en dat ze niet verantwoordelijk worden gehouden voor hun gedrag'.

5.5. Culturalisering van seksuele intimidatie

Vaak wordt straatintimidatie gezien als een probleem van bepaalde wijken, en worden mannen met een migratie-achtergrond als voornaamste daders aangewezen. Intimidatie komt volgens Anais Langbeen²⁸ echter op verschillende plekken en manieren voor en heeft slachtoffers en daders uit alle rangen en standen, die eender welke huidskleur kunnen hebben. Wie macht heeft op straat zal eerder daar intimideren, wie op de werkvloer macht heeft zal eerder op de werkvloer intimideren.

Volgens Irene Zeilinger²⁹ heeft de omstreden documentaire [Femme de la rue](#) van Sofie Peeters enkel stigmatisering en racisme in de hand gewerkt door seksuele straatintimidatie te *framen* als een fenomeen dat enkel zou voorkomen in wijken met een hoog aantal mannen van allochtone origine. Ook worden in de film de actiemogelijkheden van vrouwen ten opzichte van straatintimidatie als extreem beperkt getoond.

[Zij-kant](#), een feministische organisatie verwerpt de culturalisering van seksuele straatintimidatie en benadrukt dat geweld door mannen tegen vrouwen geen geografische grenzen kent, geen leeftijdsgrens, geen klasse, geen ras of cultureel onderscheid. Het uit zich in meerdere vormen en de daders kunnen om het even wie zijn. De rode draad is hierbij steeds machtsmisbruik.

5.6. Online seksuele intimidatie

Wat is online seksuele intimidatie?

[The European Union Agency for Fundamental Rights](#) definieert online seksuele intimidatie als: *"het ontvangen van ongewenste, beledigende, seksueel getinte e-mails of sms-berichten of geconfronteerd worden met ongepaste seksuele toenaderingen via sociale media of online chatrooms."*

Er is sprake van een continuüm van gedragingen die verschillen in aard en ernst, waarbij de meningen variëren over wat wel of niet sociaal of juridisch toelaatbaar is.

Vormen van online seksuele intimidatie zijn:

- Shame-sexting: seksueel getint beeldmateriaal (vaak door de afgebeelde persoon zelf gemaakt) wordt zonder toestemming van de afgebeelde persoon via sociale media met derden gedeeld;
- Grooming: het actief benaderen en verleiden door meerderjarigen van minderjarigen via internet en social networking sites, chatrooms of webcams met als doel seksueel getinte contacten te hebben;
- Wraakporno: shame-sexting waarbij wraak het motief is, vaak na het verbreken van de relatie;
- Sextortion: het (vaak onder valse voorwendselen) verkregen seksueel getint beeldmateriaal wordt gebruikt als chantagemiddel;
- Online verspreiden van seksueel geweld: opnames of beelden van gedwongen seksuele handelingen worden online onder een groter publiek verspreid;
- Ongevraagd toesturen of plaatsen van online seksueel getinte berichten: hier kan het gaan om seksueel getinte roddels, getreiter of pesten.

Signalen dat iemand slachtoffer is?

Slachtoffers ervaren vaak gevoelens van schaamte, waardoor zij een incident vaak niet melden. Angst voor reacties van naasten bemoeilijkt de signalering. Slachtoffers hebben vaak last van psychische klachten zoals angst en stress, zij trekken zich terug en vermijden sociale activiteiten. Daarnaast is er bij slachtoffers vaak sprake van afname in productiviteit op school/werk en bij jongeren van schoolverzuim³⁰.

Risicofactoren: Wie is extra kwetsbaar voor dit geweld?

Jongeren en meisjes lopen een verhoogd risico met online seksuele intimidatie te worden geconfronteerd. Internationale onderzoeken wijzen erop dat meisjes en vrouwen in vergelijking met jongens en mannen tot drie keer zo vaak het doelwit zijn van seksueel getinte en ongewenste toenadering. Daarnaast wijzen verschillende onderzoeken uit dat jongeren die *offline* het risico lopen op ongewenste seksuele toenadering, hier ook *online* vaker mee te maken zullen hebben³¹.

Belgische wetgeving?

[In België](#) zijn verschillende artikels over het bezitten, verspreiden enz. van seksueel getinte beelden, bijvoorbeeld uit de strafwet, toepasbaar op sociaalnetwerksites (SNS) en sexting.

Begin 2016 werd een specifiek artikel in de strafwet geïntroduceerd dat het zonder toestemming of buiten medeweten tonen, toegankelijk maken of verspreiden van 'de beeld- of geluidsopname van een ontblote persoon of een persoon die een expliciete seksuele daad stelt, (...) ook al heeft die persoon ingestemd met het maken ervan', strafbaar stelt (art. 377/1 Sw). Ook het auteursrecht en de wet op de privacy kan geschonden worden door aan sexting te doen.

Tips bij online seksuele intimidatie?

Het meest eenvoudige advies dat gegeven kan worden aan jongeren is om niet aan webcamseks te doen met onbekenden. Het wordt afgeraden om naaktfoto's of intieme beelden van een persoon door te sturen. Als het toch gebeurt, kan men best het gezicht niet tonen. Een tip is ook de webcam af te dekken indien men niet gefilmd wil worden. Maar als men toch het slachtoffer wordt, kan naar de politie worden gestapt. In alle gevallen dient vermeden te worden dat betaald wordt aan de afperser³².

Meer informatie en tips over *sextortion* en *sexting* kan men vinden op de websites van [Childfocus](#) en [Medianest](#). Child Focus kan slachtoffers van *sextortion* bijstaan in de hele procedure. In het [dossier sexting van Sensoa](#) kan ook heel wat informatie terug worden gevonden over dit thema.

De informatiebrochure 'sexting, sextortion en grooming' gaat dieper in op elk van deze fenomenen. Het beschrijft wat het precies is, hoe je kan vermijden om slachtoffer te worden, hoe je *online* een veilige houding kan aannemen en vooral: waar je terecht kan indien je slachtoffer wordt. Het spitst zich dus voornamelijk toe op preventie maar probeert ook om ouders en jongeren te gidsen indien het toch fout loopt.

Preventiecampagnes tegen online seksuele intimidatie

Nationaal

- Child Focus maakte over deze thematiek een preventieve video om jongeren te waarschuwen voor seksuele afpersing via het internet. Jongeren worden daarbij overtuigd om zich uit te kleden voor de webcam. Daarna moeten ze betalen als ze niet willen dat de beelden verspreid worden.
- Europol lanceerde samen met de steun van de federale overheid de '[Say no!](#)-campagne'. Met deze nieuwe actie wil men iedereen waarschuwen voor de gevaren van online seksuele intimidatie.

Internationaal

- Reagerend op de stijging van het aantal gevallen van online *sextorsion* lanceerde de politie van de stad Gatineau in Canada deze [preventievideo](#) om jongeren en hun sociale omgeving bewust te maken van de gevaren van online sextorsion.
- Deze sensibiliserings [video](#) tegen *sextortation* is gelanceerd door de provincie Britisch Colombia in Canada. Meer info is te vinden op de website.

5.7. Wat kan een stad of gemeente doen om seksuele straatintimidatie aan te pakken?

5.7.1. *Een beleid van gender mainstreaming voeren bij de lokale politie*

Een groot probleem is dat vrouwen seksuele straatintimidatie vaak bagatelliseren waardoor men in een vicieuze cirkel geraakt: de angst om niet serieus genomen te worden zorgt ervoor dat de drempel voor vrouwen om erover te spreken groot is, laat staan dat ze een klacht zouden indienen.

Volgens Irene Zeilinger³³ wordt de drempel voor vrouwen nog verhoogd door een weinig transparante en efficiënte ondersteuning en begeleiding op het lokale niveau. Zo weten vrouwen vaak niet waar en hoe zich te melden voor aangifte. Zelfs als er binnen een stad of gemeente een meldpunt en een dienst slachtofferbegeleiding bestaat bij de lokale politie, voelen vrouwen zich vaak na aangifte niet goed opgevangen. Een van de oorzaken van dit onbehagen is het gebrek aan een politiek van gender mainstreaming bij de lokale politie. Door een sterke genderonevenwicht bij de aanwerving blijft het lokale politiekorps nog sterk onder invloed van

een mannencultuur. De aanwerving van enkele vrouwelijke politieagenten die maar al te vaak op soft issues als partner- en seksueel geweld worden geplaatst kunnen deze cultuur bij de politie niet doorbreken. Het gevolg is dat sommigen nog minder empathisch optreden naar vrouwelijke slachtoffers dan hun mannelijke collega's politieagenten. Een betere vervrouwelijking van het politiekorps, een grondige en regelmatige opleiding en het ontwikkelen en toepassen van kwaliteitsstandaards voor de politieopvang zijn dan ook noodzakelijk om tegemoet te kunnen komen aan de noden en behoeften van vrouwelijke slachtoffers van geweld. Tevens moeten er meer gespecialiseerde opleidingen worden voorzien bij de lokale politie om tot een betere assessment te kunnen komen van aangiften van slachtoffers. Zo worden veel klachten geseponneerd omdat nogal te gemakkelijk wordt vanuit gegaan dat vrouwen de waarheid niet vertellen bij seksueel geweld.

Daarnaast dragen naar gender opgesplitste statistieken bij aangiften van alle vormen van geweld ertoe bij dat meer inzicht kan worden verkregen in geweld tegen vrouwen. Op basis hiervan kan dan beleid worden ontwikkeld of bijgestuurd.

5.7.2. *Stedelijke overheden doen er goed aan om de straten zo veilig mogelijk te maken voor iedereen*

Gender mainstreaming van de openbare ruimte wil zeggen dat de noden van meisjes en vrouwen serieus genomen worden en mee worden opgenomen in stedenbouwkundige projecten. Als meisjes minder buiten komen dan jongens of een minder groot gebied frequenteren, dan is de kans groot dat dit komt door het gevaar op intimidatie of zelfs aanranding. De oplossing ligt in het aanpassen van bepaalde ruimten (zoals het toevoegen van

straatverlichting), het creëren van doorgangen (zoals meerdere uitgangen voor een park) en het sensibiliseren van buurtbewoners om sociale controle te promoten³⁴.

Volgende interventies³⁵ door stad of gemeente kunnen het onveiligheidsgevoel van vrouwen in de publieke ruimte verlagen:

- gasboetes tegen seksuele straatintimidatie op straat;
- maak een stad leesbaar d.m.v. stadskarten;
- verloedering wijken tegengaan omdat dit macho gedrag stimuleert;
- verwijdering of vermijden van geseksualiseerde reclamepanelen die vrouwen herleiden tot lustobject en aanzetten tot seksuele straatintimidatie;
- meer straatnamen en monumenten van vrouwen voor een opwaardering van de rol van vrouwen in de publieke ruimte;
- vermijden van prostitutiewijken in woon- en werkgebieden.

Volgens Irene Zeilinger³⁶ dienen lokale besturen in hun contracten met reclamebedrijven duidelijke criteria in te schrijven om seksistische reclame te verbieden. Zo weet een reclamebedrijf op voorhand wat wel of niet kan. Een stad of gemeente kan hiervoor een adviesraad samenstellen om tot een beoordeling te komen wat wel of niet kan uitgehangen worden in de publieke ruimte. Vrije meningsuiting is immers niet absoluut en wordt begrensd daar waar de antidiscriminatiewet wordt overtreden.

Ook Els de Vos³⁷ is van mening dat geseksualiseerde panelen in winkelcentra waar vooral het (naakte) lichaam van vrouwen centraal staat, een impact hebben op hoe mannen naar vrouwen kijken. Vervrouwelijking van de publieke ruimte door bijvoorbeeld verdiepingshoge foto's van vrouwelijke portretten op te hangen in metro-stations, kan een positief effect op het veiligheidsgevoel van vrouwen genereren.

De ontwikkeling van Apps tegen seksuele straatintimidatie, een topic die door sommige steden en gemeenten naar voor wordt geschoven als een belangrijke preventie maatregel, kan Irene Zeilinger weinig overtuigen. Deze Apps registreren enkel gevallen van seksuele straatintimidatie. Dit leidt dan tot complexe cartografieën met veel rode punten in meer bevolkte wijken terwijl seksuele straatintimidatie die voorkomt in de rustigere wijken wordt ontzien. Er zijn ook verschillende soorten Apps. Zo worden sommige Apps verbonden aan de politie of een privépersoon waarmee na registratie van de intimidatie mee kan worden gebeld. Binnen de tijdsperiode van registreren en bellen kan een slachtoffer reeds meerdere malen naar de politie hebben gebeld of naar een vertrouwenspersoon. Dergelijke Apps zijn dan ook weinig efficiënt.

Apps die wel interessant kunnen zijn, zijn deze die door vrouwen zelf worden gemaakt. Zo heeft een meisjesgroep in een sloppenwijk in India een dergelijke App ontwikkeld waarbij na registratie door een meisje de hele meisjesgroep dit te zien krijgt en hulp kunnen komen bieden omdat op deze plaatsen geen politie aanwezig is. Ook Apps waarin je verbaal partnergeweld kan registreren die later als bewijsmateriaal kan worden gebruikt kunnen interessant zijn.

5.7.3. *Inzetten op een nauwe samenwerking tussen politie en parket*

Een meldpunt voorzien voor aangifte en slachtofferhulp in elke stad of gemeente kan de drempel voor vrouwen verlagen om aangifte te doen. Het is van belang om als stad of gemeente dergelijke diensten bekend te maken bij het publiek. Dit kan door verspreiding van een brochure, posters, online communicatie op de website van de stad of via social media. Een beschrijving hierbij welke stappen slachtoffers van seksuele straatintimidatie kunnen doen om aangifte te doen kan de transparantie verhogen en drempelverlagend werken. De brochure van het IGVN '[Seksueel geweld, wat nu?](#)' kan hiervoor inspirerend zijn. Deze kan gratis worden geüpload op de website.

Vervolgens is een goede communicatie en samenwerking tussen politie en parket onontbeerlijk om vrouwelijke slachtoffers het gevoel te geven dat ze ernstig worden genomen en geholpen worden. Dat vrouwen vaak na aangifte uren op een politiekantoor moeten doorbrengen en het parket te laat ingrijpt zorgt ervoor dat vrouwen het nut niet meer inzien om aangifte te doen.

5.7.4. *Inzetten als stad op preventie*

Om de weerbaarheid van meisjes en vrouwen tegen seksuele straatintimidatie te verhogen kan een stad of gemeente vrouwenorganisaties of instanties die trainingen bieden aan vrouwen om te leren omgaan met intimidatie, ondersteunen. Zo zijn er organisaties als vzw Garance in Brussel of het [Family Justice Center Antwerpen](#) die trainingen bieden aan vrouwen (van alle leeftijden!). Dit gaat verder dan enkel fysieke zelfverdediging: ze leren ook hoe je jezelf psychologisch sterkt tegen intimidatie en hoe je het recht opeist om je in de openbare ruimte te begeven.

Onderwijs speelt ook een belangrijke rol door jongeren, meisjes en jongens, te sensibiliseren over dit thema. Een stad of gemeente kan met het stedelijk of gemeentelijk onderwijs een samenwerkingsverband sluiten voor het ontwikkelen van een educatief programma rond sensibilisering over seksuele straatintimidatie. Ook met de jeugd- en culturele sector kan een stad of gemeente samenwerkingsakkoorden sluiten voor sensibilisering rond deze thematiek.

Een stad of gemeente kan ook sensibiliseringscampagnes voor het brede publiek opzetten. Hierbij is het volgens Irene Zeilinger³⁸ van belang om geen stereotype kaders te gebruiken en de diversiteit van het doelpubliek niet uit het oog te verliezen. Zo heeft de stad Antwerpen met haar [campagne seksuele-intimidatie niet in onze stad](#) rekening gehouden met diversiteit maar heeft ze ook een stereotype denkkader gebruikt door de vrouwen op de posters enkel af te beelden als behorend tot een broer, vader enz.

Sensibiliseringscampagnes hebben volgens Irene Zeilinger³⁹ meestal enkel impact op de slachtoffers die hulp gaan zoeken maar weinig op de publieke gedrags- en mentaliteitswijziging. Slechts een klein deel van die campagnes zijn écht gericht op gedragsverandering. Dit omdat veel preventiecampagnes enkel werken op korte termijn en niet gericht zijn op positief gedrag. Campagnes naar getuigen van seksuele straatintimidatie die aangeven hoe ze kunnen tussenkomen mikken wél op specifieke gedragsverandering. Ook campagnes waarbij mannen tegen mannen zelf de straatintimidatie aanklagen zijn efficiënter om tot verandering te komen. Campagnes waarbij de rollen worden omgekeerd doordat een vrouw 'psstt...' toeroept aan een man werken niet.

Dit omdat dergelijke campagnes geen rekening houden met de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. De realiteit is immers dat vrouwen veel minder mannen verkrachten dan omgekeerd en voor mannen niet duidelijk wordt wat het simpel "psst" bij een vrouwelijk slachtoffer aan angst kan uitlokken.

Volgens Anais Langbeen⁴⁰ benadrukken verschillende organisaties de rol van mannen in het terechtwijzen van daders van intimidatie. Vrouwen weten vaak niet welke mannen gaan intimideren en welke niet. Want ook al doet maar een kleine groep mannen aan straatintimidatie, ze kunnen dat doen omdat ze door andere mannen nooit terechtgewezen zijn. Als het seksueel intimideren van vrouwen een poging is van mannen om hun mannelijkheid te bewijzen, dan zijn het toch uitgerekend mannen die hen zouden moeten zeggen: *'dude, not cool'*. Vooral wanneer seksuele intimidatie in groepen gebeurt, is dit de aanpak bij uitstek.

Goede praktijken zijn volgens Irene Zeilinger⁴¹ altijd praktijken die uitgewerkt worden met de betrokkenen zelf. Zoniet kunnen zij secundaire effecten veroorzaken die eerder schadelijk dan goed kunnen zijn. Het is aldus belangrijk om bij ontwikkeling van dergelijke campagnes vooreerst nauw samen te werken met vrouwen en hulporganisaties vooraleer een lastenboek op te stellen om een reclamebedrijf in te schakelen voor opzet van een campagne.

5.8. Goede praktijken

Nationaal

- In dit [filmpje](#) geven vier mannen ervaringen weer van vrouwen die geconfronteerd worden met seksuele straatintimidatie.
- Plan International België zette met een aantal partners waaronder Equal.brussels het project [BruxELLES](#) op, voor en door jongeren, om geweld tegen meisjes in de openbare ruimte te stoppen. Aan de hand van foto's deelden meisjes en jongens hun ervaringen en zochten ze tijdens workshops naar oplossingen tegen seksuele intimidatie en geweld.
- Seksuele intimidatie, wat kan je doen als getuige? [Plan International België](#) geeft een aantal tips en tricks om als getuige gepast te handelen.
- Met het project [Crocodiles](#) worden getuigenissen van vrouwen over seksuele straatintimidatie in beeld gebracht aan de hand van een striptekening. Hierbij wordt 'de man' als een krokodil afgebeeld. Met dit symbool wordt de realiteit naar voor geschoven dat los van het gegeven dat niet alle mannen aan straatintimidatie doen, vrouwen mannen op straat als potentiële daders zien. Geconfronteerd hiermee worden mannen dan bewust gemaakt van deze realiteit en van de noodzaak om bij te dragen om hierin actief verandering in te brengen.
- Dit [filmpje](#) geeft een experiment weer in en op een Brusselse metro waarin te zien is dat het voornamelijk vrouwen zijn die te hulp schieten wanneer vrouwen geïntimideerd worden. Veel mensen kijken weg of gaan zelfs in een andere wagon zitten. Pas na verschillende pogingen grijpt eindelijk een groepje mannen in. De makers van het filmpje concluderen dat vrouwen reageren omdat ze zelf weten hoe het voelt om geïntimideerd te worden en wat de impact ervan is. Ze denken echter dat een reactie van een andere man een grotere impact zou hebben.

- De stad Mechelen heeft een tien punten actieplan uitgewerkt om seksuele straatintimidatie in de stad aan te pakken. De stad hanteert hierbij als methodologie een ketengerichte aanpak.
- De stad Brussel lanceerde de campagne [meldgeweld](#) tegen seksuele intimidatie. Met affiches en folders in de straten en op het openbaar vervoer wil de stad vechten tegen verbale agressie in de openbare ruimte. Hierbij worden overtreders beboet met een GAS-boete van 250 euro. Met de campagne wil de stad zowel slachtoffers als daders bereiken. Zo moet het kunnen dat iedereen zichzelf kan zijn in de openbare ruimte. Mensen die seksueel geweld zien gebeuren worden opgeroepen tussenbeide te komen en het geweld te melden bij de politie. Wie niet weet hoe te reageren in dergelijke situatie, kan terecht op de website.

Hier worden contactgegevens gegeven van verschillende hulpverleners alsook tips hoe actie te ondernemen. Zowel vrouwelijke als mannelijke getuigen kunnen een steun zijn voor de slachtoffers van seksueel geweld, door niet weg te kijken en niet deel te nemen aan de pesterijen. Op die manier vindt er een duurzame verandering plaats van de Brusselse mentaliteit, en wordt seksistisch geweld niet langer getolereerd.

- De campagne [Handen af! Stop Seksisme!](#) werd in 2012 gelanceerd door vzw Handen af! om seksisme en intimidatie tegen te gaan. De MIVB verleende actieve steun aan deze actie door zes maanden lang een tramlijn met de slogan "De weg naar mijn hart loopt niet langs mijn billen" door Brussel te laten rijden.

Internationaal

- Op de [website](#) van de Europese Commissie rond gendergerelateerd geweld worden mogelijkheden geboden voor financiële ondersteuning van projecten en campagnes over deze thematiek. Ook tools en educatief materiaal wordt ter beschikking gesteld.
- [Holla Back to End Street](#) Harassment bestaat uit een internationaal vrouwelijk netwerk dat actievoerders rond de bestrijding van seksueel geweld op straat samenbrengt. In verschillende landen waaronder Belgische steden als Gent in Antwerpen, werd door dit netwerk actie gevoerd op straat om aandacht te vragen en eisen in te willigen voor een meer veilige publieke ruimte voor vrouwen.
- Onder de hashtag #WomenNotObjects werd deze video gemaakt om meer bewustzijn te creëren rond seksistische reclamebeelden. De initiatiefnemers willen met een krachtige boodschap aangeven dat vrouwen moeders, dochters, zussen, collega's en CEO's kunnen zijn en het niet verdienen om seksistisch geportretteerd te worden.

Participatie

6.1. Een gedragen lokaal gelijke kansenbeleid

Om tot een gelijke toegang te komen voor mannen en vrouwen tot de openbare ruimte en een gelijke dienstverlening aan te bieden, is het van belang dat een lokaal bestuur werk maakt van een gelijke toegang tot de besluitvorming van vrouwen en mannen. De ondervetegenwoordiging van vrouwen in stedelijke en gemeentelijke beslissings- en adviesorganen leidt er immers toe dat minder aandacht wordt besteed aan de noden en behoeften van vrouwen voor een betere toegankelijkheid en gebruik van publieke ruimten en voorzieningen⁴².

Nog teveel lokale besturen zijn onevenwichtig samengesteld. Hoewel vrouwen en mannen evenredig vertegenwoordigd zijn op kieslijsten, raken vrouwen minder makkelijk verkozen en zijn er minder uitvoerende mandaten voor vrouwen⁴³.

Om steden, gemeenten en wijken aantrekkelijker en egalitair te maken is het daarom voor een lokaal bestuur aanbevolen de volgende maatregelen te nemen:

- aanstelling per stad/gemeente van een schepen van gelijke kansenbeleid en aanstelling van een gelijke kansenambtenaar die de schepen ondersteunt⁴⁴;
- actieplan voor gelijke kansen over alle gemeentelijke beleidsdomeinen in overleg met het (vrouwelijk) middenveld en met een behoorlijk werkingsbudget;
- paritaire vertegenwoordiging realiseren van vrouwen en mannen in het schepencollege en in de adviesraden⁴⁵.

6.2. Verkenningwandeling als vorm van participatieve democratie

Een gendergevoelige stadsplanning en organisatie vraagt om een participatieve benadering. Het betrekken van de inwoners creëert een gevoel van toebehoren waardoor de zorg voor de eigen wijk, gemeente of stad bij burgers wordt versterkt. Een stad, gemeente of wijk die rekening houdt met de verwachtingen en verzuchtingen van vrouwen wordt meer aantrekkelijk, dus meer egalitair en meer toegankelijk en gemakkelijk om in te leven voor iedereen. Het komt er aldus op neer om tot een co-constructie van de stad te komen⁴⁶.

Een stad of gemeente kan hierbij beroep doen op civiele organisaties die werken rond gendergelijkheid zoals mensenrechten en vrouwenorganisaties. Ook het betrekken van lokale vrouwengroepen is van belang. Zij kunnen de specifieke expertise over gendergelijkheid op de beleidstafel inbrengen. Deze organisaties werken nauw samen met vrouwen van allerlei achtergronden, sociaaleconomische groepen en leeftijden. Ze hebben de unieke positie om vrouwen te bevragen naar hun behoeften in de stad⁴⁷.

6.3. Verkenningwandeling als tool

Verkenningwandelingen zijn een nuttige tool om middels invulling van een enquête een veiligheids- en leefbaarheidsdiagnose op te stellen van de eigen omgeving. Door het bezoeken in groep van plaatsen die door vrouwen als risicovol worden gevoeld, kunnen verbeterpunten worden geïdentificeerd en aanbevelingen geformuleerd voor lokale besturen⁴⁸.

Een verkenningwandeling als tool bereikt een maximale efficiëntie⁴⁹ wanneer:

- men zich vooraf informeert over de situatie van de veiligheid van vrouwen in een wijk om doelgericht tot de organisatie van een verkenningwandeling te komen;
- een integraal proces van enquêtering op lange termijn uitvoert over verschillende fases waaronder een fase van onderzoek en een evaluatiefase;
- men diverse groepen betreft waaronder lokale besturen, civiele organisaties en vrouwengroepen;
- de groepen die worden geënquêteerd representatief zijn voor de wijk;
- deze aangepast kan worden aan de specificiteit van elke plaats en elke doelgroep.

Positieve praktijken⁵⁰ die uit de tool kunnen voortkomen zijn:

- het behoud van een lokaal perspectief;
- de uitbouw van partnerschappen met publieke actoren, experts en andere besluitvormers tijdens en na het proces van enquêtering;
- de creatie en onderhoud van een samenwerking tussen verschillende groepen van deelnemers;
- het opzetten van een basiswerkgroep met precisering van de verantwoordelijkheden;
- de mogelijkheid die aan de deelnemers wordt gegeven om vertrouwen te krijgen in het lokaal bestuur en geïnformeerd te worden;
- het voorstellen van realistische objectieven;
- het zich verzekeren dat het proces van opvolging daadwerkelijk plaatsvindt.

De positieve resultaten⁵¹ die voortvloeien uit een verkenningswandeling over de veiligheid van vrouwen zijn:

- een verandering van de fysieke omgeving en de lokale politiek;
- een grotere sensibilisering van de gemeenschap met betrekking tot vragen over persoonlijke veiligheid;
- een versterking van competenties, het vertrouwen, de mobilisatie die uitgaat van deelnemers aan de verkenningswandeling en van andere leden van de gemeenschap;
- een positieve publiciteit en of financiële ondersteuning voor groeperingen en gemeenschappen.

6.4. Hoe een verkenningswandeling organiseren?

Niveau 1 : een parcours determineren

Een parcours determineren en testen met een maximaal aan verschillende stedelijke elementen (straten, plaatsen, stations, metro,...) die als vijandig of onaangenaam worden ervaren voor vrouwen ook wanneer de nacht valt.

Verzameling rond een bepaald uur van de groep deelnemers die alle uitleg krijgt. Bij elke halte, op basis van een vragenlijst schrijft elke deelnemster haar observaties over de plek en wat zich daar afspeelt. De organisatoren communiceren onderweg enkele info die vooraf is verzameld over de plaatsen van het parcours (context van de gemeente, problematische plekken, publieke kunstwerken, enz.)

Op het einde van het parcours deelt de groep die samenkomt in een drinkgelegenheid in het centrum van de stad/gemeente haar indrukken en notities. Hierna keert elke deelnemster terug naar huis met haar observaties. Voorafgaand aan deze fase ontvangt elke deelnemster een goed gedocumenteerd dossier met praktische info (presentatie van het atelier, een kaart van de te bezoeken plaatsen, een folder met de presentatie van de organisatie) en artikelen over de thematiek 'gender en publieke ruimte'⁵².

Niveau 2 : het samenbrengen van de observaties

De deelnemsters komen terug samen op een rustige plaats voor bespreking van de observaties. Een presentatie van het parcours wordt gegeven op basis van de geografische kaarten en genomen foto's van de ontdekte plaatsen. De observaties en ervaringen die individueel werden genoteerd, worden gedeeld en samen besproken. De uitwisselingen geven de positieve en negatieve persoonlijke ervaringen weer met betrekking tot de bezochte plaatsen alsook voorstellen voor oplossingen. Samen wordt gezocht naar manieren/bronnen om het welzijn op deze plekken te verhogen en het onveiligheidsgevoel te verlagen: houdingen, vluchtmogelijkheden, enz. Vragen worden geformuleerd voor verbetering van de situatie.

Er worden enkele slogans geformuleerd die de moeilijkheden weergeven die zijn tegengekomen en suggesties gegeven voor remediëring. Deze worden nog vervolledigd en gefinaliseerd door de organisatoren vertrekkend van de geschreven notities van elke deelnemster. De deelnemsters worden uitgenodigd om met anderen te

praten over hun ervaringen en om bij de finale fase minstens een persoon te vragen om hen te vergezellen. Voorafgaand aan deze fase ontvangt elke deelnemster artikelen over de thematiek 'straatgeweld en het onveiligheidsgevoel'⁵³.

Niveau 3 : publieke presentatie van de verkenning

Voor deze laatste fase zijn de deelnemers vergezeld van enkele personen die een publieke rol dienen op te nemen. De groep gaat opnieuw het oorspronkelijke parcours af en houdt halte bij de geobserveerde plaatsen. Bij elke halte worden de commentaren, vragen/eisen of suggesties terug in herinnering gebracht en geafficheerd in de vorm van slogans die op een bord worden gepresenteerd in het zicht van voorbijgangers. Deze interventies in de publieke ruimte worden systematisch gefotografeerd op een manier om een rapportage van te maken die via sociale media kan worden verspreid. De wandeling eindigt door een moment van uitwisseling en evaluatie in een drinkgelegenheid in het centrum van de stad/gemeente.

De deelnemers moeten in deze fase het gevoel hebben gekregen dat ze zich beter vertegenwoordigd voelen in de publieke ruimte die ze hebben doorlopen dan de eerste keer omdat ze nu aanwezig waren in het kader van een actie die publiekelijk werd georganiseerd. Voorafgaand aan deze fase ontvangt elke deelnemster een gedocumenteerd dossier met artikelen over het thema 'publieke ruimte en geweld tegenover vrouwen: de antwoorden'⁵⁴.

6.5. Actie pistes voor de bevordering van burgerparticipatie

Het is belangrijk om de kennis over de participatie van vrouwen en mannen aan de verschillende overleg- of adviesorganen die tot op heden werden opgericht, te verfijnen. Er moeten studies, enquêtes en tellingen (bijvoorbeeld van het aantal keer dat het woord wordt genomen in een vergadering en hoelang ze afzonderlijk duren) worden uitgevoerd om de diagnoses te verfijnen en om de voorstellingen die men heeft van de openbare ruimte, te objectiveren. In alle studies die in opdracht van verschillende instellingen, stedenbouwkundige agentschappen, enzovoort worden uitgevoerd, moeten genderstatistieken worden opgesteld. De bedoeling hiervan is te zorgen voor een rechtstreekse dialoog tussen de gebruikers van de openbare ruimte en de stedenbouwkundigen, een gelegenheid om van perspectief te wisselen, een manier van werken voor eenieder goed... waarbij de valkuilen van stereotypen worden vermeden⁵⁵.

- Stimuleer alle burgerverenigingen, burengroepen of buurtverenigingen die samenkomen om problemen en aanbevelingen naar voren te brengen en hier dieper op in te gaan;
- Zorg ervoor dat personen of verenigingen die bekend staan voor hun "genderbenadering" of kennis over gendergelijkheid, aanwezig zijn op alle publieke vergaderingen;
- Definieer en vermeld de "spelregels" voor het nemen van het woord, zorg ervoor dat iedereen tijdens de rondvraag aan het woord komt;
- Creëer een gunstige sfeer voor personen die verlegen zijn of die niet gewend zijn om in het openbaar te spreken. Zorg er ook voor dat de vrouwen niet als laatste het woord krijgen.

- Let erop dat de verschillende voorstellen dezelfde prioriteit krijgen (vermijd “we komen hier later op terug, dat is maar een detail”);
- Creëer gunstige omstandigheden door verschillende methodes en tools te gebruiken, zoals de verkenning-wandelingen....Help de vrouwen die op obstakels of moeilijkheden stuiten;
- Voorzie opvang voor jonge kinderen tijdens de vergadering;
- Voorzie middelen om mensen die niet goed Nederlands spreken, te begrijpen: vertaler, of onderlinge hulp bij de inwoners (inclusief gebarentaal);
- Hetzelfde geldt voor personen die moeite hebben met lezen of schrijven, neem de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat deze mensen op geen enkel moment hinder ondervinden.

6.6. Goede praktijken

Nationaal

- [Université des Femmes](#) is een vrouwenorganisatie die meerdere verkenning-wandelingen voor de veiligheid van vrouwen heeft begeleid in partnerschap met de vrouwenorganisatie vzw Garance. Zo hebben in de regio Brussel verschillende groepen van vrouwen deelgenomen aan verkenning-wandelingen. De deelnemende vrouwen werden bevraagd over hun gevoelens, frustraties en wensen. Deze enquêtering heeft ertoe bijgedragen dat genderongelijkheden werden geobjectiveerd en dat lokale besturen werden gesensibiliseerd om in partnerschap samen te werken om de fysieke omgeving van genderongelijke plaatsen om te vormen tot meer gendergelijke ruimten.
- Vzw [Garance](#) bestrijdt alle vormen van geweld tegen vrouwen en leidt ook het discours over veiligheid in de openbare ruimte. Garance zet dat ook om in de praktijk door het organiseren van verschillende verkenning-wandelingen voor vrouwen. Zo heeft Garance in samenwerking met civiele organisaties en de stad Namen een tiental [verkenning-wandelingen](#) voor vrouwen georganiseerd in drie wijken van de stad. In de stad Brussel heeft Garance in samenwerking met de Brusselse milieudienst verkenning-wandelingen voor vrouwen georganiseerd in [drie Brusselse parken](#). Ook in de wijk [Marollen](#) in Brussel realiseerde Garance met de steun van de cel gelijke kansen van de stad Brussel een tiental verkenning-wandelingen voor vrouwen.
- Op 29 november 2018 organiseerde de asbl Crible en de Confédération Parascolaire een derde [verkenning-wandeling](#) voor vrouwen. Voor meer info over de resultaten van het onderzoek kan contact worden opgenomen met deze organisaties. Ook in de stad Verviers werd een verkenning-wandeling georganiseerd door verschillende organisaties en diensten.

Internationaal

- [Les Lombardines](#) en marche is de eerste gefilmde documentaire die stapsgewijs de methodologie uitlegt hoe een verkenning-wandeling te organiseren, aangeboden door de preventiedienst van de stad Rouen in Frankrijk.
- [In Femmesetvilles.org](#) worden voorbeelden opgelijst van door actiegroepen georganiseerde verkenning-wandelingen voor vrouwen in verschillende landen.

- [Femmesetvilles.org](https://femmesetvilles.org) is een gids die vertrekt vanuit een *community-based* benadering om stedelijke en gemeentelijke besturen tot een partnerschap te brengen met lokale vrouwengroepen voor de uitbouw en ontwikkeling van meer veilige en inclusieve steden voor vrouwen. In de gids worden 6 bestaande projecten besproken in verschillende steden in de wereld. Ook deze gids is gratis te downloaden op bovenvermelde link.

Conclusie

Integratie van de genderdimensie in de besluitvorming over de constructie, planificatie en organisatie van de stad of gemeente kan ertoe bijdragen dat een stad of gemeente aantrekkelijk, egalitair en toegankelijk wordt voor iedereen. Het gaat om het ontwikkelen van een geïntegreerde benadering van gelijkheid tussen man en vrouw en een strategie die transversaal is voor de gehele stad of gemeente.

We hebben kunnen vaststellen dat mannen en vrouwen een verschillend mobiliteitspatroon hebben. Vrouwen verplaatsen zich volgens een patroon van *trip chaining* terwijl mannen meer op lineaire wijze afstanden leggen. Vrouwen zijn de grootste gebruikers van het openbaar vervoer en hebben hierdoor ook het meest baat bij een aangepaste, veilige en goed functionerend openbaar vervoersysteem.

Ook zijn we tot de bevindingen gekomen dat het onveiligheidsgevoel van vrouwen in de publieke ruimte significant hoger is in vergelijking met mannen. Zo vermijden vrouwen bepaalde plaatsen als ondergrondse parkings en steegjes in het donker en passen ze hun gedrag aan uit vrees geconfronteerd te worden met seksuele straatintimidatie. Brede comfortabele voet- en fietspaden, verlichte tram/bus en treinstations, duidelijke aanwijs- en richtingsborden en verlichte en afgedekte (garage)parkings kunnen bijdragen tot een verlaging van het onveiligheidsgevoel van vrouwen.

Tevens hebben we kunnen vaststellen dat stedelijke planners bij het uittekenen en de constructie van architecturale plannen voor woon, kantoor en groene ruimten te weinig aandacht schenken aan de genderdimensie. Hierdoor is er voor vrouwen vaak geen gelijke toegang en gebruik van deze publieke infrastructuur. Vrouwen actief betrekken in overlegstructuren van steden en gemeenten in de vorm van verkenningswandelingen voor vrouwen geeft vrouwen de mogelijkheid om zelf actief mee vorm te geven aan een betere toegankelijkheid en veiligheid van hun woonwijk, gemeente of stad.

De in deze gids besproken genderbenadering helpt dan ook het veiligheidsgevoel en de veiligheid van alle burgers, mannen en vrouwen, te verbeteren. Waar de gids vooral op gericht is zijn acties die op lokaal niveau kunnen worden ingezet die de toegankelijkheid van elke burger tot de openbare ruimte beter moet bevorderen.

Hoewel sommige van deze acties buiten het gebruikelijke veiligheidskader lijken te vallen, helpen ze om het samenleven en gebruik van de publieke ruimte te verbeteren. Ze hebben daarom invloed op het veiligheidsgevoel van iedereen.

BIJLAGEN

Voorbeelden vragenlijsten voor een verkenningswandeling⁵⁶

1. Vragenlijst voor de individuele deelnemers

Op basis van je zintuigen (gezichtsvermogen, reukzin, gehoor, tastzin, smaakzin), wat:

- stoort je
- maakt je bang of zorgt ervoor dat je je niet op je gemak voelt
- zorgt ervoor dat je weg wilt gaan, dat je je gaat haasten
- maakt je blij
- stelt je gerust of zorgt ervoor dat je je goed voelt
- zorgt ervoor dat je wilt stoppen, een pauze nemen, vertragen

Pistes voor de observatie:

- *de fysieke elementen*: locaties, vloerbekledingen, soort en uitzicht van gebouwen, straatmeubilair / reclame-elementen, type en locatie van voertuigen, proper / vuil, afval, planten, signalisatie-elementen, type / plaats / effect van verlichting,
- *de menselijke elementen*: aanwezigheden / afwezigheden, gedragingen / houdingen, type van mensen, handelingen, gebeurtenissen / incidenten
- *de geluiden*: dichtbij / ver weg, regelmatig / bepaald tijdstip, identificeerbaar / niet-identificeerbaar, aangenaam / onaangenaam, gewoon / ongewoon, verdraaglijk / ondraaglijk,
- *de geuren*: bekend / onbekend, aangenaam / onaangenaam, gebruikelijk / ongebruikelijk, weinig / veel, sterk / verborgen,
- *de tastzin*: onder onze voeten / binnen handbereik, gewenst / vermeden, gekozen / opgelegd, waardoor ons evenwicht wordt versterkt / gedestabiliseerd,
- *de smaakzin*
- *de indrukken*: gevoelens / lichaamsreacties, emoties, opgeroepen beelden, (vage) herinneringen, verlangens, verschillen donker / licht

2. Vragenlijst voor de deelnemende organisaties

Gelieve de volgende vragen te beantwoorden op basis van jouw ervaring met verkenningswandelingen. Naam:

Functie en instelling: Adres: Telefoonnummer: E-mailadres: De verkenningswandeling zelf

1. Aan hoeveel verkenningswandelingen heeft jouw instelling deelgenomen? Als je aan meer dan één wandeling hebt deelgenomen, gelieve dan het geschatte aantal alsook de plaats en de duur van elke wandeling te vermelden.
2. Hoe heeft jouw instelling de verkenningswandelingen over de veiligheid van vrouwen, leren kennen? Wanneer ben je ze begonnen gebruiken en naar aanleiding van welke behoeften?
3. Beschrijf de rol van jouw organisatie bij verkenningswandelingen: heb je deelgenomen? De wandeling begeleid? Personen opgeleid om de wandeling te begeleiden? Voorstellen gedaan voor de uitvoering van aanbevelingen?
4. Heb je een referentiegids (zoals The Women's Safety Audit Guide, ontwikkeld door METRAC, Toronto, Canada) gebruikt om deze verkenningswandelingen tot een goed einde te brengen? Zo ja, welke heb je gebruikt?
5. Als je een bestaande tool hebt gebruikt, heb je deze dan aangepast om je concrete situatie beter tot uiting te laten komen? Zo ja, hoe heb je de tool aangepast en welk soort wijzigingen heb je aangebracht?
6. Wie heeft deelgenomen aan de verkenningswandelingen? a. Hoeveel deelnemers? b. Vallen hier leden van kwetsbare of gemarginaliseerde groepen onder? Zo ja, verduidelijk. c. Alleen vrouwen of een gemengde groep? d. Alleen leden van de gemeenschap of ook besluitvormers (politieofficieren, stedenbouwkundigen, verkozenen, enzovoort)? Gelieve te verduidelijken.
7. Wanneer heb je de verkenningswandelingen over de veiligheid van vrouwen georganiseerd?
8. Op welk tijdstip overdag of 's nachts?
9. Waar heb je het onderzoek uitgevoerd? Wat was de perimeter van de verkenningswandelingen (een gebouw? een wijk of een district? een stadscentrum? andere?) Waarom heb je voor deze plaatsen gekozen?
10. Heb je financiering ontvangen voor deze verkenningswandelingen? Zo ja, van wie en hoeveel? Resultaten en evaluatie.
11. Heb je de resultaten van de verkenningswandelingen aan de betreffende overheden meegedeeld? Zo ja, gelieve aan te geven welk type communicatie en interactie jouw organisatie heeft met deze overheden. Hoe lang heeft het geduurd om een antwoord te krijgen? Waren de antwoorden positief? Zo nee, hoe lang heeft het geduurd en welke mechanismen heb je gebruikt om een positief antwoord te krijgen, of is het antwoord negatief gebleven?
12. Welke fysieke en politieke veranderingen heeft jouw verkenningswandeling op gang kunnen brengen?
  - a. Is er iets veranderd in de bebouwde omgeving? Verduidelijk je antwoord.
  - b. Is er iets veranderd met betrekking tot het lokale beleid en de lokale praktijken? Verduidelijk je antwoord.
  - c. Kan je enkele concrete voorbeelden geven van hoe de inwoners de ruimte anders zijn gaan gebruiken naar aanleiding van de verkenningswandeling? Verduidelijk je antwoord.
  - d. Wat zijn de gevolgen voor jouw instelling? Verduidelijk je antwoord.

13. Heb je een formele evaluatie van de verkenningswandeling uitgevoerd? a. Wie heeft deze evaluatie uitgevoerd? b. In welke vorm heeft deze evaluatie plaatsgevonden (steekproef, mondelinge feedback, discussiegroep, enzovoort) c. Wat waren de resultaten van de evaluatie?
14. Wat was volgens jou de grootste verdienste van dit onderzoeksproces? Waarom?
15. Als je de kans kreeg om opnieuw een verkenningswandeling te organiseren, wat zou je dan vooral anders aanpakken? Waarom?

Wat zijn volgens jou de voornaamste kansen en uitdagingen van verkenningswandelingen voor de veiligheid van vrouwen? Welk advies zou je de andere teams geven?

3. Vragenlijst voor de deelnemende lokale besturen

1. Wordt er geprobeerd om de gebruikers van de openbare ruimte te betrekken in alle stadia van de stadsonwikkeling, ook in het beginstadium van het project?
2. Hoe wordt bij het vastleggen van het ontwikkelingsprogramma rekening gehouden met de voorstellen die voortvloeien uit de participatie?
3. Zijn de nodige middelen beschikbaar voor lokale acties die bijdragen tot het verbeteren van de participatie?
4. Is men op zoek naar medewerking van groepen of personen die ervaring hebben met gendergelijkheid?
5. Wordt er geprobeerd om bij het organiseren van de participatie zoveel mogelijk pariteit te creëren?
6. Werden er op verschillende tijdstippen en plaatsen evenementen georganiseerd om iedereen de kans te geven deel te nemen? Worden er opvangmogelijkheden voor jonge kinderen voorzien?
7. Worden er niet-gemengde evenementen en workshops georganiseerd om vrouwen op bepaalde momenten het woord te geven?
8. Wordt de pariteit van de projectgroepen daarentegen gewaarborgd? Zijn vrouwen gelijkkelijk vertegenwoordigd in de besluitvormende comités?

Eindnoten

- 1 Federale Politie, Belgische veiligheidsmonitor, 2018,
<http://www.moniteurdesecurite.policefederale.be/moniteurdesecurite>, geraadpleegd op 15 november 2019.
- 2 Van der Stighelen, I.& Huygens, E., Gender en mobiliteit, literatuurstudie, Documentatiecentrum Genderbeleid, Amazone, maart 2015.

Smyth, L., Gender and Public Space in Divided Cities: dynamics of everyday urban life, School of Sociology, Social Policy and Social Work, Queen's University Belfast, 2008,

Martouzet, D., la conception d'une place publique : une question de genre ? Les différences liées au genre du concepteur dans la conception d'une place publique, Ecole Polytechnic, Université de Tours, 2009-2010.

Van Enis, N., La place des femmes dans l'espace public, seulement une question d'aménagement de territoire ?, Barricade, 2016.
- 3 Michielsens, M., Gender en gendermainstreaming,
<https://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/actesGENDER-N.pdf> , geraadpleegd op 10 oktober 2019.
- 4 Instituut voor Gelijikheid Vrouw en Man,
<https://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/actesGENDER-N.pdf>, geraadpleegd op 5 oktober 2019.
- 5 Gender.Brussels, Gendergelijikheid in de Brusselse gemeenten,
<http://gender.brussels/spip.php?article70&lang=fr>, geraadpleegd op 4 oktober 2019.
- 6 Instituut voor Gelijikheid Vrouw en Man,
https://igvm-iefh.belgium.be/nl/activiteiten/gender_mainstreaming , geraadpleegd op 5 oktober 2019.
- 7 Instituut voor Gelijikheid Vrouwen en Mannen,
https://igvm-iefh.belgium.be/nl/activiteiten/gender_mainstreaming, geraadpleegd op 5 oktober 2019.
- 8 Van der Stighelen, I.& Huygens, E., Gender en mobiliteit, literatuurstudie, Documentatiecentrum Genderbeleid, Amazone, maart 2015.

Smyth, L., Gender and Public Space in Divided Cities: dynamics of everyday urban life, School of Sociology, Social Policy and Social Work, Queen's University Belfast, 2008.

Martouzet, D., la conception d'une place publique : une question de genre ? Les différences liées au genre du concepteur dans la conception d'une place publique, Ecole Polytechnic, Université de Tours, 2009-2010.

Van Enis, N., La place des femmes dans l'espace public, seulement une question d'aménagement de territoire ?, Barricade, 2016.
- 9 Van der Stighelen, I.& Huygens, E., Gender en mobiliteit, literatuurstudie, Documentatiecentrum Genderbeleid, Amazone, maart 2015.

10 Junge-Reyer, I., Gender Mainstreaming in Urban Development, Berlin Handbook, https://www.stadtentwicklung.berlin.de/soziale_stadt/gender_mainstreaming/download/gender_englisch.pdf, geraadpleegd op 5 oktober 2019.

11 Idem

12 Experteninterview met Irene Zeilinger, voorzitter van de feministische organisatie vzw Garance, 24 september 2019.

13 Experteninterview met Els de Vos, dr.ir.-architect en ruimtelijke planner, doceert aan de faculteit Ontwerp-wetenschappen van de Universiteit Antwerpen, 24 september 2019.

14 GenderSTE, a platform supporting future UN standards in sustainable urban development, <http://www.genderste.eu/>, 2016, geraadpleegd op 4 oktober 2019.

Guide référentiel, Genre et espace public, Mairie de Paris, oktober 2016, <https://api-site.paris.fr/images/85756> , geraadpleegd op 5 september 2019.

15 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

16 Chaumont, L. & Zeilinger, I., Openbare ruimte, gender en onveiligheidsgevoel, Garance, <http://www.garance.be/spip.php?article678>, geraadpleegd op 5 september 2019.

Urbact, Gendergelijkheid in de stad : makkelijker gezegd dan gedaan, Lissabon, 2018, <https://urbact.eu/gendergelijkheid-de-stad-makkelijker-gezegd-dan-gedaan> , geraadpleegd op 5 september 2019.

Smyth, L., Gender and Public Space in Divided Cities: dynamics of everyday urban life, School of Sociology, Social Policy and Social Work, Queen's University Belfast, 2008.

Martouzet, D., la conception d'une place publique : une question de genre ? Les différences liées au genre du concepteur dans la conception d'une place publique, Ecole Polytechnic, Université de Tours, 2009-2010.

Van Enis, N., La place des femmes dans l'espace public, seulement une question d'aménagement de territoire ?, Barricade, 2016.

17 Experteninterview met Els De Vos, 24 september 2019.

18 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

19 Junge-Reyer, I., Gender Mainstreaming in Urban Development, Berlin Handbook, https://www.stadtentwicklung.berlin.de/soziale_stadt/gender_mainstreaming/download/gender_englisch.pdf , geraadpleegd op 5 oktober 2019.

20 Idem

21 Participatief onderzoek in Openbare ruimte, gender en onveiligheidsgevoel, Chaumont, L. & Zeilinger, I., Garance, <http://www.garance.be/spip.php?article678>, geraadpleegd op 5 september 2019.

22 Idem

23 Idem

24 Idem

25 Els De Vos, Een vrouwvriendelijke park,
<file:///C:/Users/arn73/Downloads/10522-Artikel%20Tekst-24633-1-10-20190401.pdf>, geraadpleegd op 5 oktober 2019.

26 Langbeen, A., Waarom zou je een vrouw naroeppen?, Straatintimidatie, 2017,
<https://www.charliemag.be/wereld/psssst/#0>, geraadpleegd op 5 september 2019.

27 Instituut voor de Gelijkheid Vrouwen en Mannen,
<https://igvm-iefh.belgium.be/nl>, geraadpleegd op 5 september 2019.

28 Langbeen, A., Waarom zou je een vrouw naroeppen?, Straatintimidatie, 2017,
<https://www.charliemag.be/wereld/psssst/#0>, geraadpleegd op 5 september 2019.

29 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

30 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Online seksuele intimidatie, Nederland,
<https://www.huiselijkgeweld.nl/vormen/online-seksuele-intimidatie/publicaties/factsheets/2018/11/01/online-seksuele-intimidatie>, geraadpleegd op 8 september 2019.

31 Idem

32 Idem

33 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

34 Langbeen, A., Waarom zou je een vrouw naroeppen?, Straatintimidatie, 2017,
<https://www.charliemag.be/wereld/psssst/#0>, geraadpleegd op 5 september 2019.

35 Vrouwenraad, Tien punten voor een lokaal goed gelijke kansenbeleid v/m., 2017,
<http://vrouwenraad.axoclub.be/file?file=35685&ssn=>, geraadpleegd op 6 september 2019.

36 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

37 Experteninterview met Els De Vos, 24 september 2019.

38 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

39 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

40 Langbeen, A., Waarom zou je een vrouw naroeppen?, Straatintimidatie, 2017,
<https://www.charliemag.be/wereld/psssst/#0>, geraadpleegd op 5 september 2019.

41 Experteninterview met Irene Zeilinger, 24 september 2019.

42 Vrouwenraad, Tien punten voor een lokaal goed gelijke kansenbeleid v/m., 2017,
<http://vrouwenraad.axoclub.be/file?file=35685&ssn=>, geraadpleegd op 6 september 2019.

43 in 2017 waren slechts 13.7% van de burgemeesters en 36 % van de gemeenteraadsleden vrouwelijk in Vrouwenraad, Tien punten voor een lokaal goed gelijke kansenbeleid v/m., 2017,
<http://vrouwenraad.axoclub.be/file?file=35685&ssn=>, geraadpleegd op 6 september 2019.

44 Idem

45 Hierbij oog hebben voor andere ondervertegenwoordigde groepen zoals mensen met een migratie-achtergrond, personen met een beperking, mensen in armoede, LGBTQ,...in Vrouwenraad, Tien punten voor een lokaal goed gelijke kansenbeleid v/m., 2017, <http://vrouwenraad.axoclub.be/file?file=35685&ssn=>, geraadpleegd op 6 september 2019.

Guide référentiel, Genre et espace public, Mairie de Paris, oktober 2016, <https://api-site.paris.fr/images/85756> , geraadpleegd op 5 september 2019.

46 Guide référentiel, Genre et espace public, Mairie de Paris, oktober 2016, <https://api-site.paris.fr/images/85756> , geraadpleegd op 5 september 2019.

47 Urbact, Gendergelijkheid in de stad : makkelijker gezegd dan gedaan, Lissabon, 2018, <https://urbact.eu/gendergelijkheid-de-stad-makkelijker-gezegd-dan-gedaan> , geraadpleegd op 5 september 2019.

48 Carnet d' Enquete, Guide de réalisation d'une marche exploratoire, file:///C:/Users/arpn73/Downloads/GuideEnquete_marche_exploratoire.pdf, geraadpleegd op 4 september 2019.

49 Onu Habitat, Les marches exploratoires sur la sécurité des femmes : Une étude comparative internationale, 2009, <https://femmesetvilles.org/downloadable/womens%20safety%20audits%20what%20works%20fr.pdf>, geraadpleegd op 4 september 2019.

50 Idem

51 Idem

52 Université des Femmes, Accès des femmes à l'espace public : une intervention féministe en zone urbaine, Anne Barré en Claudine Lienard, Etude nr 02/2015

53 Idem

54 Idem

55 Guide référentiel, Genre et espace public, Mairie de Paris, oktober 2016, <https://api-site.paris.fr/images/85756>, geraadpleegd op 5 september 2019.

56 Guide méthodologique des marches exploratoires, Des femmes s'engagent pour la sécurité de leur quartier, <http://www.ville.gouv.fr/IMG/pdf/sgciv-guidemarcheexploratoire.pdf>, geraadpleegd op 10 september 2019.

Lijst bibliografie

Federale Politie, Belgische veiligheidsmonitor, 2018,

<http://www.moniteurdesecurite.policefederale.be/moniteurdesecurite>, geraadpleegd op 15 november 2019.

Van der Stighelen, I.& Huygens, E., *Gender en mobiliteit, literatuurstudie*, Documentatiecentrum Genderbeleid, Amazone, maart 2015.

Smyth, L., *Gender and Public Space in Divided Cities: dynamics of everyday urban life*, School of Sociology, Social Policy and Social Work, Queen's University Belfast, 2008,

Martouzet, D., *la conception d'une place publique : une question de genre ? Les différences liées au genre du concepteur dans la conception d'une place publique*, Ecole Polytechnic, Université de Tours, 2009-2010.

Van Enis, N., *La place des femmes dans l'espace public, seulement une question d'aménagement de territoire ?*, Barricade, 2016.

Michielsens, M., *Gender en gendermainstreaming*,

<https://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/actesGENDER-N.pdf>, geraadpleegd op 10 oktober 2019.

Instituut voor Gelijkheid Vrouw en Man,

<https://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/actesGENDER-N.pdf>, geraadpleegd op 5 oktober 2019.

Gender.Brussels, *Gendergelijkheid in de Brusselse gemeenten*,

<http://gender.brussels/spip.php?article70&lang=fr>, geraadpleegd op 4 oktober 2019.

Instituut voor Gelijkheid Vrouw en Man,

https://igvm-iefh.belgium.be/nl/activiteiten/gender_mainstreaming, geraadpleegd op 5 oktober 2019.

Van der Stighelen, I.& Huygens, E., *Gender en mobiliteit: literatuurstudie*, Documentatiecentrum Genderbeleid, Amazone, maart 2015.

Smyth, L., *Gender and Public Space in Divided Cities: dynamics of everyday urban life*, School of Sociology, Social Policy and Social Work, Queen's University Belfast, 2008.

Martouzet, D., *la conception d'une place publique : une question de genre ? Les différences liées au genre du concepteur dans la conception d'une place publique*, Ecole Polytechnic, Université de Tours, 2009-2010.

Junge-Reyer, I., *Gender Mainstreaming in Urban Development*, Berlin Handbook,

https://www.stadtentwicklung.berlin.de/soziale_stadt/gender_mainstreaming/download/gender_englisch.pdf, geraadpleegd op 5 oktober 2019.

GenderSTE, *a platform supporting future UN standards in sustainable urban development*, <http://www.genderste.eu/>, 2016, geraadpleegd op 4 oktober 2019.

Guide référentiel, *Genre et espace public*, Mairie de Paris, oktober 2016, <https://api-site.paris.fr/images/85756> , geraadpleegd op 5 september 2019.

Chaumont, L. & Zeilinger, I., *Openbare ruimte, gender en onveiligheidsgevoel*, Garance, <http://www.garance.be/spip.php?article678>, geraadpleegd op 5 september 2019.

Urbact, *Gendergelijkheid in de stad : makkelijker gezegd dan gedaan*, Lissabon, 2018, <https://urbact.eu/gendergelijkheid-de-stad-makkelijker-gezegd-dan-gedaan> , geraadpleegd op 5 september 2019.

Participatief onderzoek in *Openbare ruimte, gender en onveiligheidsgevoel*, Chaumont, L. & Zeilinger, I., Garance, <http://www.garance.be/spip.php?article678>, geraadpleegd op 5 september 2019.

Langbeen, R., *Waarom zou je een vrouw naroeppen?*, Straatintimidatie, 2017, <https://www.charliemag.be/wereld/psssst/#0>, geraadpleegd op 5 september 2019.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Online seksuele intimidatie*, Nederland, <https://www.huiselijkgeweld.nl/vormen/online-seksuele-intimidatie/publicaties/factsheets/2018/11/01/online-seksuele-intimidatie>, geraadpleegd op 8 september 2019.

Vrouwenraad, *Tien punten voor een lokaal goed gelijke kansenbeleid v/m.*, 2017, <http://vrouwenraad.axoclub.be/file?file=35685&ssn=>, geraadpleegd op 6 september 2019.

Carnet d' Enquete, *Guide de réalisation d'une marche exploratoire*, file:///C:/Users/arprn73/Downloads/GuideEnquete_marche_exploratoire.pdf, geraadpleegd op 4 september 2019.

Onu Habitat, *Les marches exploratoires sur la sécurité des femmes : Une étude comparative internationale*, <https://femmesetvilles.org/downloadable/womens%20safety%20audits%20what%20works%20fr.pdf>, geraadpleegd op 4 september 2019.

Onu Habitat, *Les marches exploratoires sur la sécurité des femmes : Une étude comparative internationale.*, <https://femmesetvilles.org/downloadable/womens%20safety%20audits%20what%20works%20fr.pdf>, geraadpleegd op 4 september 2019.

Université des Femmes, *Accès des femmes à l'espace public : une intervention féministe en zone urbaine*, Anne Barré en Claudine Lienard, Etude nr 02/2015.

Guide méthodologique des marches exploratoires, *Des femmes s'engagent pour la sécurité de leur quartier*, <http://www.ville.gouv.fr/IMG/pdf/sgciv-guidemarcheexploratoire.pdf>, geraadpleegd op 10 september 2019.